

SLOVENSKÁ REČ

53|1988|3

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Šikra, Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbíí a adjektív ■ M. Pisárčiková, Miesto substantívnych slov v slovnej zásobe ■ J. Kesselová, O zložených adjektívach s časťou *-tvorný*

DISKUSIE

J. Horecký, Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum docenta PhDr. Jozefa Muránskeho, Csc. J. Jacko ■ Súpis prác doc. Jozefa Muránskeho za roky 1961–1987, L. Dvonč ■ Životné jubileum docenta Petra Baláza, J. Dolník ■ Súpis prác doc. Petra Baláza za roky 1956–1987, L. Dvonč ■ Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 1985–1987, K. Hegerová ■ Správa o valnom zhromaždení SJS pri SAV, K. Hegerová ■ Konferencia o význame bernolákovského hnutia v našich dejinách, E. Krasnovská – M. Majtánová ■ Krátky slovník slovenského jazyka, V. Blanár

ROZLIČNOSTI

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Milan Majtán, Jozef Mistrik, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

J. Šikra, Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbii a adjektív	129
M. Pisárčiková, Miesto subštandardných slov v slovnej zásobe	140
J. Kesselová, O zložených adjektívach s časťou -tvorný	151

DISKUSIE

J. Horecký, Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny	158
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum docenta PhDr. Jozefa Muránskeho, CSc. J. Jacko	164
Súpis prác doc. Jozefa Muránskeho za roky 1961–1987. L. Dvonč	165
Životné jubileum docenta Petra Baláža J. Dolník	170
Súpis prác doc. Petra Baláža za roky 1956–1987. L. Dvonč	172
Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 1985–1987. K. Hegerová	176
Správa o valnom zhromaždení SJS pri SAV. K. Hegerová	178
Konferencia o význame bernolákovského hnutia v našich dejinách. E. Krasnovská – M. Majtánová	180
Krátky slovník slovenského jazyka. V. Blanár	183

ROZLIČNOSTI

Kvalifikátor expresívnosti v Krátkom slovníku slovenského jazyka. J. Dolník	188
Motobal a bejzból. J. Jacko	190
Athos – Atos. L. Dvonč	191

(1
vz
ci
ču
kv
dik

Slo

Juraj Šikra

DERIVAČNÉ VZŤAHY SPÔSOBOVÝCH A ZRETEĽOVÝCH ADVERBIÍ A ADJEKTÍV

1. V tejto štúdii sa chceme zamerať na derivačné vzťahy adjektív a adverbii z hľadiska smeru motivácie (resp. fundácie), syntagmatických a hlbších sémantických vzťahov medzi obidvoma slovnými druhmi. Ukazuje sa totiž, že okrem adjektív, ktoré signalizujú svoju slovotvornú odvodenosť od adverbii formou (napr. adjektíva *horný, dolný, dnešný* odvodené od prísloviek *hore, dole, dnes* pomocou sufixu *-ný*; porov. Oravec — Bajžíková — Furdík, 1984, s. 78) aj pri niektorých ďalších kvalifikačných¹ a vzťahových adjektívach možno okrem smeru derivácie *AJ* → *AD* predpokladať aj opačný smer *AD* → *AJ* (porov. Skoumalová, 1979; Nagórko, 1984, Warren, 1984 a i.).

Z onomaziologického hľadiska adjektíva a adverbiá pomenúvajú príznaky predmetov a dejov (vyjadrujú onomaziologické kategórie vlastnosti a okolnosti, porov. Dokulil, 1962, s. 32). Na rozdiel od dynamických príznakov (slovies) sa príležitostne označujú spoločným pomenovaním atribúty (Jazykovaja nominacija, 1977, s. 59; Skoumalová, 1979, s. 147; nejde, pravdaže, o atribúty v syntaktickom zmysle). Adjektíva sa primárne orientujú na oblasť substantív, adverbiá na dejovú oblasť. Pružnosť pomenovacích funkcií jazyka však spôsobuje, že polarizácia primárnej orientácie sa oslabuje a dochádza k neustálemu vyrovnávaniu medzi obidvoma

¹ Pri kvalifikačných adjektívach vychádzame zo širšieho chápania tejto skupiny (Branická, 1985, s. 50 n). Za základnú a relevantnú črtu kvalifikačných adjektív považujeme spolu s J. Branickou aktualizovanú, resp. potenciálnu intenzitnú alebo apreciačnú sému. Príslovky, ktoré derivačne súvisia s kvalifikačnými adjektívami, označujeme ako kvalifikačné adverbiá (porov. aj Skoumalová, 1979, s. 122). Užšie chápanie kvalifikačných adjektív sa uplatňuje napr. v Morfológii (Oravec — Bajžíková — Furdík, 1984, s. 86–88).

oblasťami. Adjektíva sa transponujú na adverbíá a slúžia na bližšiu špecifikáciu dejov a opačne — adverbíá sa transportujú na adjektíva a bližšie určujú substantíva (porov. Grzegorzczkova, 1975, s. 14). Kvantitatívne nie sú obe „prúdenia“ rovnaké, celkovo prevláda smer *AJ* → *AD*, ten však do istej miery zatieňuje opačný proces, pri ktorom sa adjektíva tvoria od adverbíí. Smer pôvodnej orientácie „atributívnej“ lexie sa dá zistiť (ak nejde o formovo manifestovanú deriváciu typu *horný, dnešný*) len určitými lingvistickými operáciami (porov. Skoumalová, 1979, s. 147), pričom sa berú do úvahy syntagmatické vzťahy určitej lexie k určenému členu (substantívu alebo slovesu) a derivačný stupeň určeného člena syntagmy. Keďže pri adjektívach a adverbíách ide o nesamostatné, závislé príznaky (substancií alebo dejov), skúmanie ich derivačných vzťahov v rámci minimálnych syntagiem je pri týchto dvoch slovných druhoch nielen oprávnené, ale aj nevyhnutné (porov. Paulinyho myšlienku o syntagmatických schémach, ktoré sa realizujú na úrovni jazykového systému; Pauliny, 1958, s. 24).

V štúdií sa zameriame na derivačný vzťah kvalifikačných adjektív a adverbíí (časť prísloviek spôsobu) a vzťahových adjektív a adverbíí (druhá časť prísloviek spôsobu a zreteľové príslovky).

2. Pri výskume hlbších derivačných vzťahov kvalifikačných adjektív a adverbíí budeme používať pojem sémantická fundácia (Skoumalová, 1979, s. 144—147). Sémantická fundácia závisí od orientácie kvalifikačnej lexie na substančnú² alebo dejovú (akčnú) oblasť. Ak sa kvalifikačná lexia primárne orientuje na dejovú oblasť, vyznačuje sa adverbíálnou (príslovkovou) sémantickou fundáciou. Pri orientácii kvalifikačnej lexie na substančnú oblasť ide o adjektívnu sémantickú fundáciu (primárne je vyjadrenie adjektívom).

Lexie s orientáciou na dejovú oblasť vstupujú podľa Z. Skoumalovej (1979, s. 147) do formuly (1) „subjekt *koná* určitú činnosť“ (napr. *muž sa pohybuje rýchlo*) a nevstupujú do formúl (2) „*subjekt *sa správa* rýchlo“, (3) „*subjekt *vyzerá* rýchlo“. Pri dejovej orientácii kvalifikačných lexií nejde však len o vzťah k slovesu, ale aj o vzťah k paralelným dejovým substantívam, ktoré sa už spájajú s adjektívami. Vzťah kvalifikačných lexií k dejovým substantívam ostal u Z. Skoumalovej vlastne nepovšimnutý. Hovorí sa o lexiách „specializovaných primárne na sféru slovesné dejové špecifikace“ a o lexiách „spja-

² Pojem substančná orientácia používame preto, lebo nám nejde o vzťah k celému slovnému druhu substantív, ale len o substancie, ktoré možno stotožniť s prvostupňovými entitami — fyzickými objektmi („veci“ v ontologickom zmysle; Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 69). Nejde o druhostupňové entity (udalosti, procesy, stavy) slovnodruhovo vyjadrené substantívami (porov. Lyons, 1978, s. 438 n; Buráňová, 1987, s. 20). Týmto substanciami zodpovedajú v jazykovo-myšlienkovvej rovine predmetové významy v užšom zmysle v protiklade k príznakovým významom (Kacnelson, 1972, s. 133). Nejde tu o vzťah k filozofickej kategórii substancie.

tých primárne se zónou nedějových substantív“ (1979, s. 147). Hoci dejové substantíva vyjadrujú deje, vzhľadom na svoj kategoriálny (slovnodruhový) význam sa spájajú s adjektívami. Keďže synchronne je prakticky nemožné sformulovať isté lingvistické operácie, ktorými by sa oddelili kvalifikačné lexie primárne určujúce slovesá a lexie primárne určujúce dejové substantíva, budeme vychádzať z predpokladu o derivačnej prvotnosti sloves voči dejovým substantívam, pri ktorých je kategoriálny obsah východiskového slova len rámcovaný kategoriálnym obsahom výsledného slova (Dokulil, 1982, s. 260). Značnú časť prísloviiek charakterizujúcich len predikát preto hodnotíme — v prípade orientácie na sloveso a dejové substantívum — ako také, ktoré majú adverbálnu sémantickú fundáciu.

Príslovky, pri ktorých je možné okrem debovej orientácie na slovesá a dejové substantíva zistiť aj substančnú orientáciu, hodnotíme ako prípady vzájomnej sémantickej fundácie obidvoma kvalifikačnými lexiami (príslovkami a adjektívami; o vzájomnej odvodenosti derivátov píše aj Grzegorzcykowa — Puzynina, 1979, s. 42). Pri sémantickej klasifikácii prísloviiek vychádzame z monografického spracovania sémantiky prísloviiek v slovenčine (Šikra, 1987).

Sémantickú fundáciu budeme skúmať pri kvalifikačných príslovkách, ktoré sú formálne aj sémanticky súvzťažné s kvalifikačnými adjektívami. Nebudeme ju skúmať pri zreteľových príslovkách, ktoré sú často sémanticky motivované substantívami. Spôsobové príslovky istého lexikálno-sémantického poľa nemajú vždy tú istú sémantickú fundáciu, niekedy sa odlišujú jednotlivé lexikálno-sémantické skupiny s rozdielnymi identifikačnými sémami, ba aj v rámci istej skupiny so spoločnou identifikačnou sémou pri detailnejšom skúmaní môžeme zistiť rozdiely v orientácii jednotlivých lexii. V tejto časti sa zameriame na relatívne najzjavnejšie prípady akčnej alebo substančnej orientácie kvalifikačných lexii.

Pri väčšine prísloviiek I. syntakticko-sémantického typu³ (spôsobových prísloviiek charakterizujúcich činnosť / správanie ľavointenčného participanta) sa dá predpokladať vzájomná sémantická fundácia kvalifikačných lexii, orientácia sa nedá jednoznačne určiť. Príslovky vstupujú do formúl: 1. *subjekt koná zásadovo, čestne, malicherne* a i. a 2. *subjekt sa správa zásadovo* . . . Ide o príslovky lexikálno-sémantického poľa (ďalej LSP) prístupu, LSP momentálneho psychického alebo fyzického stavu, LSP schopností participanta a LSP hodnotenia správania a činnosti participanta. Aj

³ Príslovky rozdeľujeme do šiestich syntakticko-sémantických typov podľa ich vzťahov k predikátu a participantom. Do prvých troch typov zaraďujeme príslovky spôsobu, ako osobitný 4. syntakticko-sémantický typ vyčleňujeme zreteľové príslovky, do 5. typu patria stavové príslovky a do 6. typu začleňujeme príslovky miesta a času. V rámci syntakticko-sémantických typov vyčleňujeme na základe sém (sémantických príznakov) lexikálno-sémantické polia a skupiny (Šikra, 1987). Touto problematikou sa budeme zaoberať podrobnejšie v osobitnej štúdii.

Z. Skoumalová (1979, s. 148) predpokladá, že kvality spojené s mentálnym svetom subjektu sú obyčajne v rovnakej miere kompatibilné tak s personickým subjektom, ako aj s určitým druhom alebo okruhom činnosti, pričom sa často obe sféry vyrovnávajú a neutralizuje sa orientácia kvalifikačných lexii.

Kvalifikačné príslovky II. syntakticko-sémantického typu (spôsobové príslovky charakterizujúce predikát alebo adjektívum) nie je možné dosadzovať do formúl **X sa správa...*, **X vyzerá...*; ako však ukážeme ďalej, z toho vždy nevyplýva, že sa príslovky vyznačujú len adverbialnou sémantickou fundáciou. Výraznú dejovú orientáciu majú príslovky LSP časovej modifikácie. Ide o príslovky s identifikačnou sémou opakovanosti, napr. *pravidelne sa zúčastňovať*, *opakovane premietat*; nie je možné spojenie s personickým agensom vyjadreným neodvodeným substantívom **pravidelný človek*, **opakovaná žena*. Substantíva vystupujúce v spojeniach s týmito lexiami (napr. *pravidelný návrat*, *opakované premietanie*) majú povahu substantív označujúcich deje, resp. činnosti, alebo sú to substantíva derivované od slovies (napr. *pravidelný návštevník športových podujatí*), kde adjektívum *pravidelný* je fundované príslovkou (človek, ktorý pravidelne navštevuje športové podujatia). Príslovky často, zriedkavo (vyjadrujúce frekvenciu) taktiež majú adverbialnú sémantickú fundáciu, keďže aj význam adjektíva v spojení so substantívom (napr. *častý, zriedkavý hosť*) môžeme vysvetliť pomocou fundujúcej príslovky (*hosť, ktorý prichádza často, zriedkavo*; porov. Grzegorzcykowa, 1975, s. 86); na rozdiel od uvedeného spojenia nie je možné spojenie **častý priateľ*, keďže substantívum *priateľ* predpokladá určitú vlastnosť („priateľskosť“), nie dej ako substantívum *hosť* (porov. Warren, 1984, s. 237). Adverbialnú sémantickú fundáciu predpokladáme aj pri príslovkách s identifikačnou sémou časového aspektu (napr. *súčasne, dočasne, predbežne*) a identifikačnou sémou rýchlosti (napr. *pomaly, rýchlo, bezodkladne, okamžite*) a sémou časovej normy (*skoro, neskoro*). Kvalifikačné lexie (príslovky a adjektíva) s oboma uvedenými identifikačnými sémami sa najčastejšie vzťahujú na deje vyjadrené slovesami alebo dejovými substantívami (*súčasne prechádzať — súčasný prechod, rýchlo sa vrátiť — rýchly návrat, skoro odísť — skorý odchod* a pod.).

Značná časť prísloviek patriacich do II. syntakticko-sémantického typu sa však vyznačuje nielen dejovou, ale aj substančnou orientáciou, čiže nielen vzťahom k dejovým substantívam, ale aj k iným konkrétnym a abstraktným nedejovým substanciam. Ide o LSP hodnotenia, LSP miery a i., napr.: *kladne hodnotiť — kladné hodnotenie* aj *kladný hrdina*; *správne vypočítať — správny výpočet* aj *správny človek*; *maximálne využiť — maximálne využitie* aj *maximálna teplota*. Keďže tu nie je možné jedno-

značne určiť orientáciu kvalifikačných lexíí, pri týchto príslovkách predpokladáme vzájomnú sémantickú fundáciu.

Ani III. syntakticko-sémantický typ (spôsobová charakteristika predikátu alebo predikátu a participanta) nepredstavuje z hľadiska sémantickej fundácie jednotnú skupinu. Príslovky LSP pôsobenia (napr. *bizarne*, *módne*, *gýčovite*) sa často spájajú so slovesami *pôsobiť*, *vyzeráť*, *účinkovať*, ktoré predstavujú všeobecný spájací prvok medzi lavointenčným participantom a jeho vlastnosťami, napr. *Dom vyzeral pusto*. Príslovka vyjadruje transponovanú vlastnosť vzťahujúcu sa na substantívum (t. j. *pustý dom*). Keďže tieto príslovky sa spájajú so slovesami, ktoré používame vo formule na určenie substančnej orientácie kvalifikačnej lexie (sloveso *vyzeráť*), a nemožno ich dosadiť do prvej formuly (**koná pusto*), môžeme o nich predpokladať, že majú výraznú adjektívnu sémantickú fundáciu.

Príslovky LSP podobnosti s identifikačnou sémou charakterizácie činnosti alebo správania (napr. *otcovsky*, *synovsky*) môžeme dosadiť do dvoch, príp. troch formúl: *X koná otcovsky*, *X sa správa otcovsky*, *X vyzerať otcovsky*. Orientáciu kvalifikačných lexíí nie je možné v tomto prípade jednoznačne určiť, ide o vzájomnú sémantickú fundáciu. Príslovky s významom podobnosti niekedy nadobúdajú prenesený význam, ktorý sa pri vzťahových adjektívach doteraz neuplatňoval: napr. *tváriť sa javiskovo* (ako na javisku), *cítiť sa filmovo* (ako vo filme); ku kvalifikačnému prehodnoteniu došlo najprv pri príslovkách.

Príslovky LSP zvuku (napr. *čľapotavo*, *zvučne*, *zvonivo*, *ochkavo*, *fikavo*) môžeme použiť so slovesami vyjadrujúcimi nejaký dej, ktorý nie je činnosťou (napr. *Voda čľapotavo tečie dolu žlabom*). Nie je možné ich dosadiť do ďalších formúl: **X sa správa čľapotavo*, *zvučne*; **X vyzerať čľapotavo*, *zvučne*. Z toho môžeme usudzovať, že ide o akčnú orientáciu prísloviek LSP zvuku (podobne aj Z. Skoumalová, 1979, s. 147 predpokladá, že adverbiá vyjadrujúce rôzne kvality ľudského hlasu a prírodných zvukov sú silne špecializované na dejovú oblasť).

Príslovky LSP fyziologických aktivít človeka sa vyznačujú rozdielnou sémantickou fundáciou v závislosti od identifikačnej a špecifikačnej sémy. Príslovky s identifikačnou sémou zmyslového vnímania, špecifikačnou sémou chuti a vône nevstupujú vo svojom základnom význame do formuly **X vyzerať slano*, *omamne* ani do formuly **X sa správa horko*, *opojne*; spájajú sa často s vyhranenými skupinami slovies — *chutiť*, *páchnuť*, *voňať* a pod. V spojeniach *kyslá chuť*, *omamná vôňa* však substantíva *chuť*, *vôňa* označujú samostatné vnemové vlastnosti (nie deje)⁴, preto pred-

⁴ Substantíva *chuť*, *vôňa* sú primárne voči slovesám *chutiť*, *voňať* (porov. Buzássyová, 1969, kde sa uvádzajú transformačné a substitučné metódy zisťovania odvodenosti slova).

pokladáme, že ide o vzájomnú sémantickú fundáciu kvalifikačných lexii s uvedenými sémami.

Väčšina prísloviek so špecifikačnou sémou zrkového vnímania sa vyznačuje adverbialnou sémantickou fundáciou; modifikujú predikáty, ktoré vyjadrujú zrkové vnímanie, napr. *pozerať, hľadieť uhrančivo, uprene, jastrivo, skúmavo, zazeravo*. Nevstupujú do formúl **X sa správa uhrančivo*, príp. **X vyzerá uhrančivo, uprene*. Všeobecný akčný význam slovesa *konať* (formula: *X koná...*) je nahradený konkrétnym významom slovies *pozerať, hľadieť* a pod., keďže tieto príslovky sa vyznačujú vyhranenou spájateľnosťou so slovesami zrkového vnímania. Len pri menšej časti prísloviek (*očarene, nevraživo, stípnuto*) možno hovoriť o vzájomnej sémantickej fundácii, napr. *pozerať očarene, správať sa očarene, vyzerá očarene*. (Pri posledných dvoch spojeniach však dochádza aj k zmene sém a tým aj k ich zaradeniu do odlišných LSP; *správať sa očarene* — LSP hodnotenia, *vyzerá očarene* — LSP pôsobenia.)

Príslovky so špecifikačnou sémou hmatových vlastností (napr. *ostro, tupo, drsne, hladko*) nevstupujú vo svojom základnom význame do formúl **X koná tupo, drsne* ani **X sa správa tupo, drsne* (do týchto formúl ich možno dosadiť len pri prenesených významoch — potom ich už zaraďujeme do LSP hodnotenia). Možno ich použiť vo formule *X vyzerá tupo, hladko, drsne* (napr. *povrch stola vyzerá hladko*), preto pri týchto príslovkách v základnom význame predpokladáme substančnú orientáciu kvalifikačných lexii (sémanticky fundujúcimi sú adjektíva). Na druhej strane prenesené významy týchto prísloviek, napr. *tupo₂ sa správať, ostro₂ vyčítať, drsne₂ odpovedať* sa voči preneseným významom paralelných adjektív ukazujú ako primárne, keďže substantíva v adjektívno-substantívnych syntagmách (*tupé správanie, ostrá výčitka, drsná odpoveď*) sú derivátmi uvedených slovies (*správať sa, vyčítať, odpovedať*). Časť spojení, kde adjektívum určuje nedejové substantívum (napr. *drsný, tupý človek*), možno parafrázovať pomocou motivujúcej príslovky: *človek, ktorý sa správa drsne, tupo*. V spojení *ostrý chlapík* sa však ukazuje primárnosť adjektíva (nie je primeraná parafráza **chlapík, ktorý sa prejavuje [správa] ostro*).

Príslovky s identifikačnou sémou spôsobu konzumácie sa obyčajne spájajú so slovesami vyjadrujúcimi pitie, jedenie, stravovanie (*X je, pije hltavo, nenásytne* a pod.), nemožno ich obyčajne dosadiť do formúl **X sa správa hltavo (nenásytne), *X vyzerá hltavo*, derivačne súvisiace adjektíva však možno spájať so substantívami (*nenásytný človek, chutný zákusok* a pod.). Pri spojení *nenásytný človek* v základnom význame je možná parafráza (*človek, ktorý je nenásytne*), v druhom spojení však už táto parafráza nie je primeraná (**zákusok, ktorý sa je chutne* — vyznieva

umelo). Kým pri príslovke *nenásytne* ide o adverbiálnu sémantickú fundáciu, pri lexii *chutne* predpokladáme vzájomnú sémantickú fundáciu.

Akčnou orientáciou sa vyznačujú aj niektoré príslovky LSP pohybu, napr. *drobčivo*, *pešo*, *habkavo*, *knísavo*. Tieto lexie nie je možné spájať so substantívami označujúcimi agensa, napr. **drobčivý človek*, **knísavý muž*; možno ich zväčša spájať len so substantívami označujúcimi istý pohyb (dej), napr. *knísavá chôdza*, *habkové pohyby*, *drobčivé kroky*. Rovnako nie je možné dosadiť ich do formúl **X sa správa drobčivo, knísavo*, **X vyzerá drobčivo, knísavo, pešo*. Keďže dejová orientácia je primárna, ide o adverbiálnu sémantickú fundáciu.

Pri príslovkách ostatných LSP nie je možné sémantickú fundáciu jednoznačne určiť (príp. ide o spôsobové príslovky, ktoré nemajú kvalifikačný význam. V našej analýze sémantickej fundácie sme postupovali podľa syntakticko-sémantických typov spôsobových prísloviek a ich lexikálno-sémantických polí. Hoci sme skúmali väčší počet skupín ako Z. Skoumalová (1979), nepriblížili sme sa ešte k úplnému obrazu sémantickej fundácie adverbií. Aj naše výsledky však ukazujú, že jestvujú skupiny adverbií, ktoré sa vyznačujú jednoznačnejšou akčnou orientáciou. Predpokladaná sémantická fundácia prísloviek nie je vždy zhodná s predpokladaným odvodením všetkých kvalifikačných adverbií od kvalifikačných adjektív (porov. Skoumalová, 1979). Okrem smeru derivácie (*AJ* → *AD*) na základe sémantickej fundácie možno postulovať aj predpoklad o opačnom postupe odvodenia (*AD* → *AJ*) a o vzájomnej odvodenosti (porov. Gregorczykowa — Puzynina, 1979, s. 42) prísloviek a adjektív (*AD* ↔ *AJ*), keď sémantickú fundáciu nie je možné jednoznačne určiť.

3. V ďalšej časti štúdie sa sústredíme na novšie spôsobové príslovky, ktoré derivačne súvisia s desubstantívnymi (príp. deverbálnymi) adjektívami. Východiskom na posúdenie smeru derivácie budú adverbiálno-verbálne, resp. adjektívno-substantívne syntagmy a posúdenie ich vzájomného vzťahu. Pri spôsobových príslovkách vyjadrujúcich prostriedok deja sú adverbiálno-verbálne syntagmy vo vzťahu k adjektívno-substantívnym syntagmám prvého (napr. *kyvadlovo poháňať* — *kyvadlový pohon*, *strojovo vyrábať* — *strojová výroba*, *elektronicky riadiť* — *elektronické riadenie*). Deverbálne substantíva v adjektívno-substantívnych syntagmách predstavujú deriváty slovies východiskových adverbiálno-verbálnych syntagiem. Pri týchto syntagmách možno predpokladať aj sémantickú motivovanosť substantívom (*kyvadlovo poháňať* — *poháňať pomocou kyvadla*, *strojovo vyrábať* — *vyrábať prostredníctvom strojov*, *elektronicky riadiť* — *riadiť pomocou elektroniky* a pod.). Význam prostriedku však môžu vyjadrovať aj niektoré adjektíva, ktoré určujú substantíva neodvodené od

slovies, napr. *strojový hodváb* (*hodváb vyrobený strojom*), *strojová tehla* (*tehla zhotovená pomocou stroja*). Aj tu možno hĺbkovo rekonštruovať vzťah k adverbium (napr. *hodváb vyrobený strojovo*), ktoré sémanticky funduje adjektívum. Tento hĺbkový derivačný vzťah k adverbium nie je možné rekonštruovať pri adjektívnych lexiách s iným hĺbkovým predikátom (skrytým slovesom — Warren, 1984, s. 234), napr. v spojení *strojový park* — *park obsahujúci stroje*, nie je možné spojenie **park obsahujúci strojovo*. Možnosť parafrázovania príslovky s významom prostriedku ovplyvňuje druh hĺbkového predikátu: parafrázovanie je možné pri činnostných (akčných) hĺbkových predikátoch (napr. *vyrobiť, urobiť, zhotoviť*), nie je možné pri statických hĺbkových predikátoch (napr. *obsahovať, mať*).

Kým prvý typ povrchového derivačného vzťahu (napr. *kyvadlovo poháňať* — *kyvadlový pohon*) sa realizuje z hľadiska reči i jazykového systému, druhý typ hĺbkového derivačného vzťahu (napr. *strojový hodváb*) možno rekonštruovať z hľadiska systémových jazykových vzťahov, jeho realizácia v reči (časová primárnosť voči adjektívno-substantívnemu spojeniu) však nie je nevyhnutná.

Pravda, ani systémovú primárnosť adverbialno-verbálnych syntagiem, z ktorých vznikajú adjektívno-substantívne syntagmy (typ *strojovo vyrábať* — *strojová výroba*), nemožno absolutizovať. Komunikačné potreby si môžu vynútiť aj skorší vznik adjektívno-substantívnych syntagiem, z ktorých „spätnou transpozíciou“ (tento termín sa použil v iných súvislostiach pri tvorení adverbii aj v Mluvnici češtiny I, 1986, s. 432) vznikajú adverbialno-verbálne syntagmy.

Aj pri ďalších spôsobových príslovkách derivačne súvisiacich s desubstantívnymi (príp. deverbálnymi) adjektívami možno pozorovať rovnaký jav, keď adverbialno-verbálne syntagmy (príp. adverbialno-adjektívne syntagmy) sú vo vzťahu k adjektívno-substantívnym syntagmám primárne, napr. príslovky derivačne súvisiace s desubstantívnymi adjektívami charakterizujúce činnosť alebo správanie participanta: *škôlkársky sa pýtať* (*pýtať sa ako škôlkár*), *smoliarsky štartovať* (*štartovať ako smoliar*), *dospelo pochopiť* (*pochopiť ako dospelý*). Transpozícia na adjektívno-substantívne spojenie nie je vždy možná: **dospelé pochopenie*. Pri časti novších spôsobových prísloviok s významom účinku neboli doteraz slovníkovo zachytené ani paralelné adjektíva (resp. prídavia, porov. Slovník slovenského jazyka; je však možné, že svoju úlohu tu mohli zohrať aj isté obmedzenia v zachytávaní slovných tvarov heslových slov), napr. *alarmujúco pôsobiť*, *fascinujúco znieť*, *nepoľavujúco aktívny*, *oslobodzujúco si poplakať*, *ruinujúco nákladný*. Neboli zachytené ani niektoré spôsobové príslovky a derivačne súvisiace deverbálne adjektíva: *argumentovane dokazovať* (*vyvracať*), *zavinene porušiť*, *zretazene vystupovať*, *neodtrhnu-*

teľne upierať zrak a i. Aj tu v niektorých prípadoch transpozícia na adjektívno-substantívne spojenie nie je beľná (napr. *argumentované dokazovanie, neodtrhnutelné upieranie zraku*).

Z uvedeného výberu príkladov vyplýva, že z hľadiska osobitosti derivačno-sémantických a syntagmatických vzťahov desubstantívnych (resp. deverbálnych) adjektív a adverbíí bude treba novo posúdiť spôsob odvodzovania, derivačné prostriedky i slovotvorný postup, ktorým sa tieto príslovky tvoria.

4. Slovotvorný význam zreteľových prísloviiek možno často parafrázovať pomocou substantív (napr. *jazykovo* — čo sa týka jazyka, *vzhľadom na jazyk*), príp. aj pomocou adjektívneho spojenia (napr. *technicky* — z technickej stránky). Substantívne parafrázy svedčia o tom, že zreteľové príslovky sú sémanticky motivované substantívami (porov. Kollár, 1980, s. 52).⁵ Súvislosť s adjektívami sa prejavuje často len z formálnej stránky (napr. *vzhľadovo lepši* — lepši čo sa týka vzhľadu; *vzhľadovo* — *vzhľadový*). Zdá sa, akoby sa niekedy vynechával ich vzťah k adjektívam a príslovky sa tvoria vlastne priamo od substantív (porov. aj Mluvnice češtiny I, 1986, s. 438). Zreteľová príslovka je kondenzovaným jednoslovným vyjadrením vzťahu parafrázovaného uvedenými viacslovnými spojeniami, príp. je konkurenčným prostriedkom okolnostných pádov substantív.

Ďalšou závažnou skutočnosťou je to, že syntagmy, v ktorých sa tieto príslovky nachádzajú (podobne ako pri spôsobových príslovkách), sú derivačne primárne voči syntagmám s adjektívom (porov. aj Skoumalová, 1979, s. 143), napr. *myšlienково spracovať* — *myšlienkové spracovanie*, *kádrovo posilniť* — *kádrové posilnenie*, *geodeticky merať* — *geodetické meranie*, *čitateľsky príťažlivý* — *čitateľská príťažlivosť*, *metodologicky pribojný* — *metodologická pribojnosť*. V derivačne súvisiacich adjektívnych syntagmách sú abstraktné substantíva odvodené od slovies a adjektív primárnych príslovkových syntagiem. Zreteľové významy prísloviiek a adjektív sú výrazne orientované na dejovú sféru, príp. vymedzujú významy hodnotiacich adjektív (napr. *farebne pestrý*, *rozmerovo malý*). V niektorých prípadoch nie je možný ani uvedený prechod zreteľových

⁵ Podobné tendencie v tvorení prísloviiek so zreteľovým významom priamo od substantív bolo možné pozorovať aj v hovorovej americkej angličtine (Colloquial American English) v 60. rokoch, kde navyše novosť týchto prísloviiek bola signalizovaná aj osobitným sufixom *-wise* odlišným od beľného štandardizovaného adverbialného sufixu *-ly*: napr. *content-wise* (obsahovo), *budget-wise* (rozpočtovo), *language-wise* (jazykovo) (Pulgram, 1968, s. 380 n). Produktivnosť prísloviiek tohto typu je však v závislosti od konkrétneho jazyka pomerne odlišná. D. Kollár (1981, s. 275) zisťuje, že z počtu 340 slovenských zreteľových prísloviiek len 158, t. j. asi 46 %, má analogický ruský ekvivalent, čo svedčí o pomerne nízkej produktivnosti ruských slovotvorných modelov, podľa ktorých sa tieto príslovky tvoria.

prísloviak do adnominálneho postavenia (porov. Kollár, 1980, s. 52), napr. *výhľadovo rátať* — **výhľadové rátanie*, *senzoricky teplé prvky* — ?*senzorické teplo* ... Tento prechod je úplne nemožný pri príslovkách, ktoré sa spájajú so stupňovanými adjektívami (komparatívom a superlatívom adjektív): *hokejovo lepší* — Ø, *orientačne najčítateľnejší* — Ø, *rozmerovo menší* — Ø.

Blízkosť vlastnostných prísloviak zreteľa a sémanticky motivujúcich substantív možno ukázať aj prostredníctvom lexikálnych transformácií prísloviak. Pod lexikálnymi transformáciami rozumieme premenu prísloviak na najbližší vhodný substantívny pád; pri tejto transformácii dochádza iba k malej redukcii významu a rovnako aj k minimálnym zmenám syntaktickej štruktúry, napr. a) lokálová transformácia príslovky *odbyto* na substantívny pád — *v odbyte*: *Môžu sa s týmto srojom o d b y t o v o presadiť*. → *Môžu sa s týmto strojom presadiť v odbyte*; b) inštrumentálová transformácia časovo — časom: *Stimulovali sme sa aj č a s o v o*. → *Stimulovali sme sa aj časom*.

Podľa nášho výskumu lokálové a inštrumentálové transformácie sú najčastejšie. Lokál a inštrumentál substantív primárne vyjadrujú okolnostné významy (porov. významovú analýzu inštrumentálu, Miko, 1962). Ostatné transformácie (akuzatívom, genitívom) sú zriedkavejšie.⁶ Výrazová konkurencia medzi vyjadrením okolnosti (tu chápanej ako onomaziologická kategória) substantívnym pádom a príslovkou, príp. konštrukciou „čo sa týka, vzhľadom na, zo stránky“ sa v textoch jednoznačne rieši v prospech zreteľových prísloviak, ktoré kondenzovane vyjadrujú potrebný zreteľový význam.

Z uvedeného vyplýva, že doterajšia predstava o smere derivácie *AJ* → *AD* neodzrkadľuje celkom primerane derivačné vzťahy týchto dvoch slovných druhov. Na základe sémantických a syntagmatických vzťahov adverbii a adjektív pri časti prísloviak spôsobu a zreteľa môžeme predpokladať prvosť adverbii voči adjektívam. Pri adverbiiach, kde nepredpokladáme priamu sémantickú a formálnu odvodenosť od adjektív, resp. táto odvodenosť nie je jednoznačná, uprednostňujeme spojenie „derivačne súvisiaci s adjektívami“ pred spojením „derivovaný (resp. odvodený) od adjektív“.

⁶ Tieto dva pády (lokál a inštrumentál) sa podľa J. Jahna (1966, s. 63; porov. aj Rusínová, 1984, s. 35) aj z diachrónneho pohľadu adverbializujú oveľa častejšie, keďže vyjadrujú okolnostné relácie (v najširšom zmysle slova), ostatné pády sú z diachrónneho pohľadu len zriedka zdrojom adverbii. Okrem diachrónneho motivačného vzťahu je tu aj zo synchronného hľadiska ešte živý motivačný vzťah, keďže aj niektoré príslovky zreteľa môžeme nahradiť týmito okolnostnými pádmami bez zmeny významu.

Literatúra

- BRANICKÁ, J.: Sémantika kvalifikačných adjektív. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava 1985. 180 s. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.
- BURÁNOVÁ, E.: Ke vztahu věcného obsahu a jazykového vyjádření. Slovo a slovesnost, 48, 1987, s. 18–29.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: K triedeniu koreňových morfémm transformačnou metódou. Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 33–49.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, M.: K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. Slovo a slovesnost, 43, 1982, s. 257–271.
- GRZEGORCZYKOWA, R.: Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1975. 134 s.
- GRZEGORCZYKOWA, R. — PUZYNNINA, J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1979. 324 s.
- JAHN, J.: Slovanské adverbium. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Philologica. 18. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1966. 114 s.
- Jazykovaja nominacija. Zv. 1. Obščije voprosy. Red. B. A. Serebrennikov, A. A. Ufimceva. Moskva, Nauka 1977. 359 s.
- KACNELSON, S. D.: Tipologija jazyka i rečevyje myšlenie. Leningrad, Nauka 1972. 216 s.
- KOLLÁR, D.: K niektorým otázkam tvorenia adverbii v ruštine a slovenčine. Československá rusistika, 25, 1980, s. 49–58.
- KOLLÁR, D.: Sémanticko-derivačné problémy ruských a slovenských adverbii. In: Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 267–276.
- LYONS, J.: Semantics. Zv. 1–2. 2. vydanie. Cambridge, University Press 1978. 897 s.
- MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 192 s.
- Mluvnice češtiny. Zv. 1. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986. 568 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- NAGÓRKO, A.: Syntaktyczna derywacja przymiotników. Poradnik językowy, 1984, s. 476–484.
- ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
- PULGRAM, E.: A Socio-linguistic View of Innovation: *-ly* and *-wise*. Word, 24, 1968, s. 380–391.
- PAULINY, E.: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Praha, Nakladatelství ČSAV 1958, s. 18–28.
- RUSINOVA, Z.: Tvoření staročeských adverbii. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1984. 129 s.
- SKOUMALOVÁ, Z.: Některé otázky mluvnického popisu českého a ruského adverbia I. (Na okraj mluvnického a slovnědruhového zařazení.) In: Studie ze slovanské jazykovědy. Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 113–181.
- Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968.
- ŠIKRA, J.: Sémantika slovenských prísloviiek. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava 1987. 292 s. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.
- WARREN, B.: Classifying adjectives. In: Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg 1984. 318 s.

Mária Pisárčiková

MIESTO SUBŠTANDARDNÝCH SLOV V SLOVNEJ ZÁSObE

V nedávno vydanom Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987) (ďalej KSSJ) môže jeho používateľov do istej miery prekvapiť štylistický kvalifikátor so skratkou *subšt.* (= subštandardný výraz), pretože sa v doterajších lexikografických dielach nepoužíval. Odbornej verejnosti však toto označenie nie je neznáme, lebo o subštandardných slovách písal už J. Kačala (1983). Teoreticky zdôvodnil potrebu pozitívne vymedziť istú vrstvu lexikálnych prostriedkov, ktoré v súčasných jazykových prejavoch majú pomerne vysokú frekvenciu a upozorňujú na seba tým, že nepatria do spisovného jazyka. Pri spracúvaní slovnej zásoby v KSSJ ich bolo treba kvalifikovať, a to nielen z hľadiska normy (ako nespisovné), ale aj zo štylistického hľadiska, t. j. bližšie vyjadriť, o aké nespisovné slová ide (medzi nespisovnú lexiku patria aj nárečové a slangové, príp. argotické, žargónové slová, ako aj nesprávne utvorené slová). Doterajšie normatívne príručky (napr. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940, Slovník slovenského jazyka, Praktická príručka slovenského pravopisu od A. Zauznera) sa s nespisovnou vrstvou lexiky vyrovnávali rozlične: často iba osobitným grafickým označením (typom písma, hviezdičkou a pod.), ktoré signalizovalo, že ide o nespisovné slovo, inokedy rozličnými kvalifikátormi, ktoré alebo zakrývali nespisovnosť týchto slov alebo ju dostatočne nevystihovali. V tomto zmysle sa kritizoval aj šesťzväzkový výkladový Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ). V jeho kritike sa na jednej strane namietalo, že SSJ slovnú zásobu ochudobňuje o spisovné slová, označujúc ich ako nárečové, resp. krajové, a na druhej strane „obohacuje“ spisovný jazyk o jednoznačne nespisovné prostriedky. V kritickom posudku sa písalo, že „v SSJ ostala teoreticky nedoriešená hranica medzi spisovným jazykom (máme tu na mysli súbor prostriedkov zodpovedajúcich norme) a nespisovnými prostriedkami použitými v literárnom diele, a to v prvom rade v beletrii. V SSJ badať tendenciu pomýňať všetko „vytlačené“ smerom k spisovnosti, pritom sa zanedbalo riešenie problému jazykovej kritiky. I v diele dobrého autora možno totiž nájsť nespisovné prvky, a to dvojakého druhu: 1. použité mimovoľne (teda chyby súvisiace s neovládáním normy) a 2. použité funkčne. V SSJ je dosť prípadov druhého typu. Veľa chýb proti norme sa skrýva pod označením *zastar.*, *kniž.*, *kniž. zastar.*“ (Horák a kol., 1966). Na základe tejto kritiky sa od prvého ročníka časopisu Kultúra slova začala uverejňovať rubrika Čítame Slovník slovenského jazyka (1967—1973). Značná pozornosť sa v nej venovala práve tým lexikálnym prostriedkom, ktoré sa v slovníku označovali ako

zastarané, knižné, knižné zastarané alebo hovorové zastarané, pretože pri mnohých z nich nešlo o skutočnú zastaranosť ani o knižnosť, lež o zakrytie faktu, že nie sú súčasťou spisovného jazyka, napr. *kľakátko* zastar., *krunier* kniž., *krabica* hovor. zastar., *kojenec* zastar., *kojiť* zastar., *kľud* kniž., *doprevadiť* kniž. zastar., *drzý* kniž., *drn* kniž., *dráp* kniž. zastar., *drásať* kniž. zastar. a pod. (porov. závery seriálu Čítame Slovník slovenského jazyka, Kultúra slova, 1973, s. 18). V desiatkach podrobných analýz podopretých dokladovým materiálom, poznatkami zo stavu v nárečiach a v historickom materiáli sa ukázalo, že hoci často ide o slová pomerne hojne frekventované a v bežnej reči živé (nie zastarané), predsa ich spisovný jazyk neprijíma a vykazuje im miesto za hranicami spisovného jazyka.

S uvedenou vrstvou lexiky sa museli vyrovnávať aj autori KSSJ. Využili výsledky spomínaných kritických postojov pri hodnotení cudzích, neadaptovaných lexikálnych prvkov v slovenskej slovnej zásobe, no usilovali sa ich ešte diferencovať od iných prvkov nespisovnej lexiky. Niektoré z nich sa označili v KSSJ jednoducho ako nesprávne (*díelči*, *kľud*) a niektoré (najmä tie, ktoré sa využívajú s istým stylistickým zámerom) sa zahrnuli do skupiny označenej ako subštandardné slová.

Keďže termín *subštandardné slová* sa okrem spomenutých slov využíva aj na charakterizovanie iných nespisovných lexikálnych prostriedkov, treba ho osvetliť bližšie. Je nevyhnutné napokon odôvodniť aj to, prečo sa zvolil práve tento termín. Mohlo by sa zdať, že sa pri jeho prijatí vychádzalo zo stratifikácie národného jazyka J. Horeckého (1979, 1982). To je však iba jeden z motívov voľby. Podľa teórie J. Horeckého sa národný jazyk člení na niekoľko foriem: popri spisovnej forme a jazyku umeleckej literatúry sa vyčleňuje ešte štandardná, subštandardná a nárečová forma. Subštandardnou formou (subštandardom) označuje J. Horecký takú celonárodnú formu národného jazyka, pri ktorej „vo väčšej miere prenikajú prvky vrodenných návykov“ (1979, s. 18). Ide tu o také nespisovné prvky, ako napr. *maso*, *nákladák*, *diplomka*. Du subštandardu zahŕňa J. Horecký aj slangové prvky, ktoré netvoria osobitnú formu národného jazyka.

Stratifikácia národného jazyka J. Horeckého nesporne naznačuje, že rozvoj národného jazyka v posledných desaťročiach prináša viac stylisticky diferencujúcich prvkov, než to bolo v predchádzajúcich štádiách jeho vývinu. Aj lexikografická prax potvrdila, že sa nedá vystačiť s tradičnými kvalifikátormi. (Poznamenávame, že v novej stratifikácii J. Horeckého nešlo o stylistické rozvrstvenie spisovného jazyka, ale o štrukturáciu národného jazyka). Autori KSSJ pri opise súčasnej slovnej zásoby využili aj podnet J. Horeckého bližšie si všimnúť nezanedbateľnú oblasť nespisovnej lexiky, ktorú autor pokladá za typické prvky subštandardnej formy, a chceli ju istým spôsobom hodnotiť. Vychádzali však z doterajšej teórie spisovného jazyka, podľa ktorej má spisovný jazyk v súčasnej jazykovej situácii výsostné postavenie a nekonkurujú mu iné formy (porov. Kočiš, 1986). Nespisovné prvky, ktoré sa doň nesporne

dostávajú, podľa tejto teórie zatiaľ neutvárajú kvalitatívne nové, ucelené formy národného jazyka. Sú však prirodzenou súčasťou národného jazyka a sprievodným javom spisovného jazyka, istým spôsobom ho oživujú a polarizujú. Treba zdôrazniť, že pri používaní termínu *subštandardné slová* v zmysle označenia istej vrstvy príznakových slov ide o užšie chápanie termínu na rozdiel od Horeckého termínu *subštandard*, ktorý zahŕňa aj slangové prostriedky a tvorí ucelenú formu národného jazyka.

Dalšia motivácia pri voľbe termínu *subštandardné slová* sa odráža od známeho chápania spisovného jazyka ako štandardného (štandardu) a jeho súvzťažného pólu ako subštandardného (subštandardu). Takéto terminologické členenie sa využíva nielen v západnej jazykovede, ale pracujú s ním napr. aj juhoslovanskí a poľskí jazykovedci. V našej jazykovej situácii sa kvalifikátor *subštandardný výraz* využil na označenie tých prvkov slovnej zásoby, ktoré stoja v opozícii k spisovnému jazyku a ktoré sa svojím pôvodom, slovotvornou štruktúrou, slangovým pôvodom, vysokým stupňom expresivity atď. dostali na perifériu jazyka. Mohlo by sa namietť, že protikladný člen — *štandardný výraz* — sa terminologicky v danom význame nevyužíva, keďže ustálené je tradičné označenie *spisovný výraz* (opozičný člen k termínu *spisovný* je *nespisovný*; ten je však významovo širší ako termín *subštandardný výraz*, lebo zahŕňa aj iné typy slov stojacich mimo spisovného jazyka). Napokon nie je nedostatkom, keď termín *subštandardný výraz* nemá svoj vlastný, užší protiklad, lebo ani iné prvky nespisovného výraziva (nárečové, slangové, argotické) nemajú svoje vlastné, špecifické opozície, iba opozíciu „spisovný“. V podobnom vzťahu k spisovným prostriedkom sú teda aj subštandardné jazykové prostriedky. Významová priehľadnosť slova *subštandardný* sa napokon opiera aj o všeobecný význam slova *štandardný*, ktorý možno charakterizovať ako „zodpovedajúci štandardu alebo dosahujúci štandard, t. j. dobrú úroveň“. Subštandardný (jazykový prvok) je potom taký, ktorý určenú „dobrú úroveň“ nedosahuje, je poznačený niečím, čo ho zo štandardu vylučuje. Z takéhoto významu slova *subštandardný* očividne vychádzajú aj Š. Ondruš a J. Sabol (1984), ktorí v rámci spisovného jazyka rozoznávajú štandardnú normu uplatňujúcu sa v záväznej forme spisovného jazyka a subštandardnú normu, ktorá sa realizuje v hovorovom štýle jazyka. Nad štandardnú normu kladú ešte superštandardnú normu spisovného jazyka uplatňovanú v umeleckom štýle, v divadle a pod. Alebo A. Jedlička (1978, s. 48) keď rozoberá pojem spisovnosť, uvádza v zátvorke výraz štandardnosť: „Chceme se proto dotknout pojmu spisovnosti (standardnosti), s nímž se někdy pracuje...“

Po poznámkach osvetľujúcich používanie slov *štandard*, *štandardný* a *subštandard*, *subštandardný* treba ešte raz zdôrazniť rozdiel pri chápaní termínu *subštandardný výraz* (*subštandardné slovo*) v teórii stratifikácie národného jazyka J. Horeckého a na druhej strane v lexikografickom využívaní tohto termínu v KSSJ. Z teórie J. Horeckého vyplýva širšie chápanie uvedeného termínu: subštandardné výrazy sú (typické) výrazy subštandardnej formy národného jazyka, to značí, že nimi môžu byť aj slangové, nárečové, prípadne nižšie hovorové a pod. prvky slovnej zásoby. Termín *subštandardné výrazy* v chápaní KSSJ predstavuje istú

	SPISOVNÉ							NESPISOVNÉ		
	štylistické rozvrstvenie							štylistické rozvrstvenie		
	neutr.	odb.	kniž.	expr.	hovor.	zastar. hist.	neolog.	subšt.	slang.	náreč.
písaná podoba	+	+	+	+	—(+)	+	+	—	—	—
ústna podoba	+	+	—(+)	+	+	+	+	+	+	+
verejný oficiálny prejav	+	+	+	+(—)	—(+)	+	+	—(+)	—	—
súkromný, neoficiálny prejav	+	—	—	+	+	+	+	+	+	+
územne neobmedzené	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—
územne obmedzené	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
sociálne neobmedzené	+	+	+	+	+	+	+	+	—	+
sociálne obmedzené	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—
profesiovo, skupinovo (záujmovo) neobmedzené	+	—	+	+	+	+(—)	—(+)	+	—	+
profesiovo, skupinovo (záujmovo) obmedzené	—	+	—	—	—	—(+)	+(—)	—	+	—
jestvujúce v norme	+	+	+	+	+	+	+(—)	—	—	+
nejestvujúce v norme	—	—	—	—	—	—	—(+)	+	+	—
kodifikované	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—
nekodifikované	—	—	—	—	—	—	+	+	+	+

vrstvu nespisovných slov, ktoré neutvárajú osobitnú formu národného jazyka, ale koexistujú so slangovými a nárečovými slovami za hranicami spisovného jazyka (pravdaže, nie sú s nimi na jednej úrovni).

Pri podrobnejšom výklade subštandardných slov sa opierame o charakteristiku, ktorú podal J. Kačala a ktorá sa uvádza aj v KSSJ (s. 23). Autor vychádza z ich hlavného znaku — nespisovnosti a zo sféry uplatnenia, ktorou je oblasť medzi hovorovou lexikou spisovného jazyka a slangmi. Pre subštandardné slová je príznačná aj sféra ich používania: súkromné (neverejné), neoficiálne a nepripravené prejavy; vo verejných, oficiálnych a pripravených prejavoch je ich funkčné uplatnenie minimálne a obyčajne sa pokladajú za jazykovo chybné.

Z pripojenej tabuľky názorne vidieť miesto subštandardných slov v rámci slovnej zásoby slovenčiny. Základné je vyčlenenie spisovnej a nespisovnej lexiky, pričom naše členenie spisovnej lexiky nie je totožné so štýlovým rozvrstvením spisovného jazyka, známe napr. z Mistríkovej klasifikácie štýlov na náučný, administratívny, publicistický, rečnícky, esejistický, hovorový a umelecký štýl (Mistrík, 1985). Jednotlivé štýlové vrstvy sú totiž charakterizované stylistickými prostriedkami, ktoré sú v istom množstve príznačné aj pre niektoré iné štýly: napr. knižné stylistické prostriedky charakterizujú nielen náučný štýl, ale v istom výbere aj ostatné štýly okrem hovorového štýlu; podobne expresívne a hovorové stylistické prostriedky prestupujú viaceré štýly.

V predloženej schéme sa charakterizujú jednotky slovnej zásoby podľa základných stylistických príznakov. Neprihliada sa pritom na ich ďalšie členenie (pri knižných slovách môže ísť napr. o publicizmy, administratívne výrazy, biblicizmy, archaizmy alebo poetizmy, pri expresívnych slovách o zjemňujúce, hanlivé, zdrobňujúce, zveličujúce, ironické, žartovné slová alebo o slová majúce familiárny, hrubý alebo vulgárny príznak) atď. Do schémy sa nezahŕňa frekvenčné hľadisko (zriedkavé slová, okazionalizmy), pretože tento príznak sa môže týkať všetkých vrstiev slov a nie je pre naše uvažovanie dôležitý.

Základné vrstvy slovnej zásoby sa ďalej vydeľujú podľa všeobecne prijímaných ukazovateľov, ako je príslušnosť k písanej alebo ústnej podobe prejavu, príznačnosť pre verejný, oficiálny prejav alebo pre súkromný, neoficiálny prejav. Pre členenie jednotiek slovnej zásoby je ďalej dôležité to, či sú súčasťou útvaru územne, sociálne, profesiovo alebo skupinovo (záujmovo) obmedzeného alebo neobmedzeného a napokon či ide o lexikálnu jednotku, ktorá je, resp. nie je súčasťou istej normy (spisovného jazyka, nárečia). Napokon relevantné je i to, či ide o slová kodifikované alebo nekodifikované.

Problému diferencovaného prístupu k nespisovnej lexike sa najobširnejšie venuje J. Mistrík (1985, s. 98—108), ktorý nespisovné slová charakterizuje ako súbor jazykových prostriedkov používaných v uvoľnenej, spontánnej, familiárnej, neformálnej reči navzájom dobre známych ľudí, príbuzných a blízkych priateľov v intímnych a spoločensky neviazaných

rozhovoroch. V umeleckej literatúre sa uplatňujú ako charakterizačný prostriedok. Nespisovná lexika sa podľa J. Mistríka člení na a) familiarizmy, b) dialektizmy, c) slang, d) žargón, e) argot, f) egologizmy, idiolektizmy, okazionalizmy a eiromená. Chápaniu subštandardných slov sú veľmi blízke slová, ktoré sa tu označujú ako familiarizmy. J. Mistrík k nim zaraďuje slová prevzaté z nemčiny, češtiny, maďarčiny (menej z iných jazykov) typu *fušovať*, *pucovať*, *cvancigovať*, *richtovať*, *košťovať*, *vyšťaťovať*, *krankasa*, *šanovať*, *finišovať*, *flinta*, *fijok*, *báči*, *néna*, *kišasonka*, *belčov*, *žvastať*, ďalej *psina*, *namíchnuť*, *blbý* atď. K familiarizmom zaraďuje metaforické slovesá typu *zvoziť* (niekoho), *odpíliť* (niekoho), *podkúriť* (niekomu), *vysáňkovať* (niekoho), *vyobšľovať* (niekoho), *pumpnúť* (niekoho), *vyrukovať* (s niečím), *vysoliť* (sumu peňazí), *obuť sa* (do niekoho), *odklepnúť* (niečo), *naťuknúť* (niečo) atď. a silno expresívne výrazy ako *dristať*, *kecať*, *frňák*, *hovačina*, *trpák*, *sprosták*, ďalej pozdravy typu *čau*, *čaute*, *skávam*, *brúnoc*, *zdravíčko* atď. Medzi familiarizmy napokon zahŕňa veľa tabuových, ako i vulgárnych slov. O celej tejto vrstve slov autor hovorí, že „aj keď ide o nespisovné slová (okrem niektorých metafor), v slovnej zásobe slovenčiny zaujímajú dôležité miesto, lebo sú veľmi frekventované najmä v ústnych prejavoch, v spontánnej konverzácii“ (s. 100).

Ako vidieť z poznámky „aj keď ide o nespisovné slová (okrem niektorých metafor)“, J. Mistrík si uvedomuje, že medzi familiarizmy patria aj mnohé spisovné slová. Treba dodať, že nie sú to iba slová vo svojich metaforických významoch, ktoré treba pokladať za spisovné (tu ide o vrstvu slov s príznakom hovorovosti a expresívnosti typu *obuť sa do niekoho*, *vyrukovať s niečím*, *podkúriť niekomu*, *vyobšľovať niekoho*, *vysáňkovať niekoho* a pod.), ale spisovné sú aj ďalšie typy slov, ktoré J. Mistrík vyčleňuje medzi nespisovné familiarizmy. Takými sú mnohé staršie prevzatia, ktoré sa v slovenskej lexikografii už tradične pokladajú za hovorové výrazy (*šanovať*, *flinta*, *košťovať*, *finišovať*), príp. za hovorové výrazy s príznakom zastaranosti (*richtár*, *fijok*, *báči*) alebo za hovorové slová so zreteľným príznakom expresívnosti (*vyšťaťovať*). Také hodnotenia sa uvádzajú v SSJ i v KSSJ. Do spisovnej lexiky patria aj familiárne pozdravy, ba aj mnohé vulgárne slová, ktoré sám autor na inom mieste (s. 82) zaraďuje medzi expresívnu, t. j. v jeho chápaní spisovnú lexiku. Ako z príkladov vidieť, charakteristika familiarizmov ako nespisovných slov je u J. Mistríka sporná. Napokon treba dodať, že familiárne slová sa v slovenskej lexikografii začleňujú medzi spisovné slová (porov. SSJ I., s. XII; KSSJ, s. 24). Mistríkovo chápanie familiárnych slov tu uvádzame najmä preto, že medzi ne zahŕňa aj mnohé také výrazy, ktoré chápeme ako subštandardné. Dalo by sa povedať, že ak z familiarizmov v jeho chápaní odčleníme slová a výrazy patriace do spisovného jazyka, ostáva tu silná

vrstva lexikálnych prostriedkov, ktoré možno zaradiť medzi subštandardné výrazy. Širšie chápanie familiarizmov u J. Mistrika nepriamo potvrdzuje potrebu osobitne vyčleniť, pomenovať a charakterizovať výraznú vrstvu slov typických pre neoficiálne vyjadrovanie. Nevýhodu jeho členenia vidíme v tom, že v jednej štylistickej vrstve sa ocitajú slová s protikladným hodnotením z hľadiska spisovnosti a nespisovnosti.

Subštandardné výrazy v tom zmysle, ako sa uvádzajú v KSSJ, možno charakterizovať ako nespisovné lexikálne prostriedky používané na zámerne odlišenie sa od spisovnej normy v neoficiálnych, živých a situačne daných prejavoch, pričom ich nespisovný a štylistický charakter podmieňuje a) prevzatie z iného jazyka, b) slangový pôvod, c) vysoká miera expresivity signalizovaná často formálnymi prvkami alebo inými okolnosťami. Z uvedenej charakteristiky vyplýva, že aj subštandardné výrazy sa ďalej členia, nejde teda o homogénnu vrstvu lexiky. To však nie je na prekážku ich súhrnného vyčleňovania, pretože majú aj spoločné črty (postavenie voči spisovnému jazyku, cieľ a sféra používania). Treba brať do úvahy, že ani iné vrstvy štylisticky, resp. štýlovo príznakových slov nie sú homogénne. Z analýzy knižných slov napr. vyplýva, že túto vrstvu utvárajú výrazy majúce svoje domovské právo v odbornej lexike, v administratívnej lexike, v publicistike, iné zasa patria do umeleckého štýlu (poetizmy, biblicizmy). Rozmanitosť charakteru príznakov jestvuje aj pri vrstve hovorových slov.

V ďalšej časti štúdie si bližšie všimneme jednotlivé typy subštandardných slov. Materiálovo vychádzame predovšetkým z KSSJ.

1. Subštandardné slová cudzieho pôvodu. — Ide tu o prevzaté, no v spisovnom jazyku dostatočne neadaptované, resp. neprijímané slová. Pri posudzovaní týchto slov ako nespisovných zaväži najmä tradícia, povedomie kultivovaných používateľov, čiže dôvody mimolingvistického, skôr sociologického rázu. Všetky tieto slová majú v spisovnom jazyku svoje náprotivky, pravda, bez onej silnej príznakovosti, ktorá vyznačuje subštandardné slová.

V nemčine majú pôvod také slová a slovné spojenia ako *cvok*, *cálovať*, *hecovať*, *herberg*, *kasa* (v spojení *urobiť kasu*, t. j. vykradnúť pokladnicu alebo zrátať tržbu), *kaput*, *ksicht*, *ksichtiť sa*, *kiks*, *kiksnúť*, *kiksovať*, *kisňa*, *kumbál*, *majsterštuk*, *mančaft* (= 1. mužstvo, 2. skupina, spoločnosť), *maršruta* (= postup, pokyn), *nimand*, *ocajchovať*, *parízer*, *pucovať* (= 1. čistiť, 2. hrešiť), *spucovať*, *portviš*, *prešaltovať*, *rajc*, *rajcovať*, *sós/zós*, *sáčik/sáčok*, *tepich*, *štok*, *šamster*, *šenk*, *šenkovať*, *šibovať*, *šnicla*, *špak*, *šprajcovať*, *štamgast*, *štelovať sa*, *štorcovať sa*, *štrajchnúť*, *štrícák*, *šús*, *šuter*, *tringelt*, *vercajt* atď. Nie všetky slová prevzaté z nemčiny majú charakter subštandardných (nespisovných) výrazov. Mnohé prešli do ho-

vorovej vrstvy spisovného jazyka (napr. *šacovať, šanovať, šikovať, spakovať, štimovať, štramák, fešák, šturmovať, štrikovať, švindľovať, richtovať, švung, flak, flajster, flinta, luft, frišný* atď.), iné zastarali a vysunuli sa z používania (subštandardné slová patria na rozdiel od nich práve medzi veľmi živú, používanú vrstvu slov), napr. *hekľovať, firhang, klajbas, kran-kasa, pigľovať, šina, škarničla, zarigľovať*. V súčasnosti možno pozorovať zaujímavý úkaz, že mnohé zastarané slová sa v používaní oživujú, pričom získavajú nový, zväčša expresívny alebo hovorový príznak; využívajú sa teda ako štylisticky príznakové prostriedky. To je rozdiel oproti ich pôvodnému postaveniu v slovnej zásobe ako neutrálnych, bezpríznakových slov. V súčasnom lexikografickom hodnotení v KSSJ sa odrážajú obidva spomenuté príznaky, napr. slová *kšeft, karovať, kvartiel* sa označujú ako zastarané alebo expresívne; pri slove *krenkovať* sa je kvalifikátor hovorové zastarávajúce alebo expresívne, pri slove *regula* je označenie zastarávajúce alebo hovorové atď.

Pri posudzovaní jednotlivých slov môže nastať vo vedomí používateľov nezhoda a môžu vzniknúť otázky, prečo napr. slovo *šprajcovať* sa má kvalifikátor subštandardný, kým napr. slovo *švindľovať* sa hodnotí ako hovorové. Každé slovo má však v jazyku svoju históriu a hodnotiaci vzťah k nemu sa utvára v priebehu vývinu národného, ale najmä spisovného jazyka, čiže ak aj lexikograf optimálne nevystihne presný charakter jednotlivého slova, dôležitá je existencia rozdielnych skupín prevzatých slov a ich hodnotení. Tieto konštatovania sa vzťahujú aj na slová prevzaté z češtiny, hoci tu je situácia ešte komplikovanejšia, lebo vzájomné ovplyvňovanie našich dvoch jazykov je na rozdiel od vzťahu k nemčine aj v súčasnosti veľmi živé.

K subštandardným slovám majúcim pôvod v češtine možno zaradiť výrazy ako *blbý, blbec, blbnúť, hulvát, habadej, kecať, koiť* (vo význame „dojčiť“), *kojenec, kočka, mazaný, mindrák, mela/meľa, magľajz, makať, oplatiť, parta, paseka, pikle, puklica, postrádať, pracky, pracháč, randál, sranda, švanda, sakramentský, spústa, šplech, vsadiť, sústo* atď. Netreba vari zdôrazňovať, že mnohé slová českého pôvodu prešli do spisovnej slovenčiny ako neutrálne, hovorové alebo ináč príznakové. Na druhej strane jestvuje časť prevzatej lexiky, ktorej prvky sa v spisovnej reči hodnotia či už zo štruktúrnych alebo iných príčin ako nesprávne (*procento*, správne *percento*; *drtiť*, správne *drviť*; *razítko*, správne *pečiatka*; *protajšok*, správne *náprotivok*; *prejímadlo*, správne *preháňadlo*; *prelícenie*, správne *pojednávanie*; *prepadlý*, správne *prepadnutý* atď.).

Prevzatia z ďalších jazykov nikdy neboli také početné, že by ich spisovný jazyk nebol „strávil“. Týka sa to najmä maďarčiny, s ktorou slovenčina už takmer 70 rokov nie je v bezprostrednom kontakte, takže

prevzaté slová sa v spisovnom jazyku alebo ujali (hovorové slová *moržovať*, *krémeš*) alebo zastarali (*báči/báčik*, *fijok*, *nenika*), resp. celkom z používania vypadli (*kišasonka*). V súčasnosti ako subštandardné možno hodnotiť slovo *kukta* (= tlakový hrniec). Slová z francúzštiny prešli najviac do knižnej alebo hovorovej lexiky a do subštandardnej vrstvy sa dostali iba výnimočne (*trable*). Dnes prebieha živé ovplyvňovanie európskych jazykov (a samozrejme i slovenčiny) angličtinou. Chýba však časový odstup na bližšie hodnotenie jednotlivých slov. Subštandardný ráz možno vari pripísať slovám, ktoré majú domáci ekvivalent, ako *kompúter* (počítač), *snackbar* (denný bar), *čipsy* (zemiakové lupienky) a pod.

2. Subštandardné slová slangového pôvodu. — Súbor slangových prostriedkov charakterizuje — podobne ako subštandardné slová — neoficiálnosť prejavu, ústnosť formy, územná neobmedzenosť, nenormovanosť a nekodifikovanosť. Na rozdiel od subštandardnej vrstvy slov je však slang záujmový, skupinový či profesiový obmedzený. Uplatňuje sa v ňom siláctvo (najviac pri výbere metafor), hravosť, skratkovitosť, istá výstrednosť atď. Zo slangu mládeže možno uviesť príklady ako *cvakať* (platiť), *ligový* (prvotriedny), *bagrovať* (jesť), zo športového slangu *blafák*, z vojenského slangu *zupák*, z lekárskeho slangu *exnúť*, zo slangu stavbárov *šalovať*. Časom mnohé slangové prostriedky sociálne alebo ináč obmedzené prekonali svoju profesiovú alebo záujmovú ohraničenosť a začali sa používať širšie. J. Mistrík hovorí, že „tam, kde už ťažko rozoznať, či ide o študentský, či vojenský alebo iný druh slangu, možno hovoriť o synkretickom slangu“ (Mistrík, 1985, s. 104). Uvádza príklady ako *maródka*, *kamoš*, *mecheche*, *magič*, *trandák*, *foťák* a iné. Z tohto dôležitého zistenia je zjavné, že niektoré slangové slová strácajú svoju hlavnú črtu — skupinovú, záujmovú či profesiovú obmedzenosť. To je dôvod, že prechádzajú do inej vrstvy nespisovnej lexiky — medzi subštandardné slová. V súčasnom slovníku ide o pomerne bohatú vrstvu výrazov, z ktorých mnohé nachádzajú miesto aj v spisovnom jazyku (v jeho hovorovej vrstve), pokiaľ tomu nebránia štruktúrne dôvody (napr. slovo *panelák*). Za subštandardné slová slangového pôvodu sa v KSSJ pokladajú výrazy typu *osobák*, *tranzistorák*, *vodičák*, *zlepšovák*, *nervák*, *nákladák*, *tiráč*, *občianka* (občianska legitimácia), *legitka*, *slabinger*, *šampus*, *promovať* (vo význame „byť promován“), *menčestráky*, *rezať* (to mi reže), *kravina*, *volovina*, *odflákať*, *nabehnúť na niečo*, *nabúrať*, *odviesť výkon* (podať výkon) atď. Z povahy vecí vychádza, že hranice medzi slangmi a subštandardnou vrstvou slov sú plynulé, v jednotlivých prípadoch často nevydeliteľné.

3. Celkom výnimočne sa medzi subštandardné slová dostávajú slová z nárečí. Za takýto prípad možno považovať formu záporu *není* vzhľadom

na jej nespisovnosť a pritom veľkú rozšírenosť v živelných, uvoľnených prejavoch.

4. Subštandardné slová s vysokou mierou expresivity. — Ide o výrazové prostriedky, ktoré prekračujú únosnú mieru citového príznaku v spisovnom prejave (porov. Kačala, 1983, s. 291). Popri silnej expresivite je však v pozadí aj nejaká iná sprievodná okolnosť, ktorá prispieva k vyradeniu týchto prostriedkov zo spisovného jazyka. Často je to dotyk so slangmi alebo inými jazykmi, ďalej blízkosť k hrubým a vulgárnym slovám, inokedy to súvisí s logickým protirečením vo význame slova, s formálnymi prvkami a pod. Príkladmi môžu byť slová *hovadiť*, *hovadský/hovädský*, *bohovský*, *sexbomba*, *napáliť* (oklamať), *odparentovať*, *šlohnúť*, *namazať sa*, *zbodnúť* (oproti staršiemu, ustálenejšiemu *zbúchať*), *valiť* (zvádzať), *zašiť* (zaistiť), *zašiť sa* (schovať sa), *zabasnúť*, *nahodiť sa* (pekne sa obliecť), *švihnutý*, *vybuchnúť* (záporne sa prejaviť) atď. Dôkazom toho, že ide o silnejšiu príznakovosť, než majú bežné hovorové slová, je aj prax v SSJ, v ktorom sa pri mnohých z týchto slov uvádza kvalifikátor *niž. hovor.* Takto sú napr. označené slová *valiť* (= tárať), *sexbomba*, *šlohnúť* (= ukradnúť), *hovädský* a pod.

Vrstva uvedených subštandardných slov dosť tesne susedí so spisovnými slovami s príznakom hovorovosti a zároveň expresívnosti typu *drgnúť si* (vypíť si). Na druhej strane sa tieto subštandardné slová dotýkajú vrstvy spisovných expresívnych slov s príznakom pejoratívnosti, hrubosti a vulgárnosti. Nemožno ich však s nimi stotožňovať. Pejoratívne slová sice majú vysokú mieru citovej príznakovosti, no expresivita tu slúži na vyjadrenie záporného, odsudzujúceho alebo pohrdavého postoja k pomenovanej skutočnosti, napr. *tiežumelec*, *papaláš*, *panština*, *strelený*, *šiši*, *učiteľík*. Očividné je to v nadávkach, ako *zdochliak*, *hyena*, *somár*. Inokedy záporný citový postoj k pomenovanej realite vyplýva z objektívne jestvujúcich negatívnych vlastností, napr. *skupáň*, *sukničkář*, *pelech*, *čachre*.

Bližší vzťah k subštandardným slovám majú výrazy s príznakom hrubosti, príp. vulgárnosti. Pri zaraďovaní hrubých a vulgárnych slov medzi spisovné či nespisovné prostriedky nevládne jednotnosť. SSJ (1959) ich napr. vo svojej úvodnej časti charakterizuje ako nespisovné, kým v Štylistike J. Mistriky (1985, s. 82) sa uvádzajú medzi spisovnými lexikálnymi prostriedkami. Prvé chápanie (ako nespisovné prvky slovnej zásoby) podporuje fakt, že hrubými a vulgárnymi slovami sa vyjadruje záporný, odsudzujúci postoj k istej skutočnosti takým spôsobom, ktorý sa spoločensky hodnotí ako neprimeraný, neslušný (ide najmä o slová z oblasti spoločenského tabu); zo spisovného jazyka ich vylučuje spoločenská nevhodnosť podmienená sémantikou týchto slov. Pri druhom chápaní (ako spisovných slov) sa viac berie do úvahy ich neutrálna vonkajšia jazyková stránka

(*sopeľ, drístať, grcať, zgegnúť, slopať*). V každom prípade však ide o slová majúce miesto na samej hranici spisovného jazyka.

Napokon sa subštandardné výrazové prostriedky stýkajú s oblasťou slov, ktoré sa v slovníkoch (ojedinele aj v KSSJ) označujú ako *niž. hovor.* (nižšie hovorové slová). Ide vlastne o hovorové slová, ktorých použitie sa — podobne ako pri hrubých slovách — hodnotí spoločensky nižšie (zvýšenou expresivitou, nevhodnosťou a pod.), napr. *ondiať/ondieť, tentovať sa*. Na rozdiel od subštandardných slov sú nižšie hovorové prostriedky súčasťou spisovného jazyka.

Rozšírenie registra na hodnotenie prvkov slovnej zásoby o kvalifikátor *subštandardný výraz* vychádza z faktu väčšej štylistickej diferenciacie jazykových prostriedkov a z potreby presnejšie ich rozlišovať. Slovná zásoba národného jazyka sa neprestajne obohacuje, a to nielen v oblasti spisovného jazyka, ale živý pohyb sa odohráva aj vo sfére nespisovnej lexickej, odkiaľ sa potom mnohé prostriedky dostávajú aj do spisovného vyjadrovania. Najvýdatnejším zdrojom subštandardných lexikálnych jednotiek sú slová preberané z cudzích alebo blízkych jazykov, ďalej pôvodne slangové slová, ktoré prekročili úzke hranice slangu, a napokon slová vysúvajúce sa zo spisovného jazyka z iných príčin (štruktúrnych, významových, pragmatických atď.). Napokon pri hodnotení prvkov slovnej zásoby nemožno obísť ani generačné hľadisko. Doterajšia kodifikácia slovenskej lexickej odrážala povedomie staršej generácie ako nositeľov prvkov staršej normy. Ústredné postavenie v súčasnosti zákonite zaujímajú povedomie strednej generácie (tak i Jedlička, 1978, s. 27) tvoriacej istý prirodzený most s najmladšou generáciou, ktorej vedomie je ešte príliš zasahované najrozličnejšími novými prvkami. Jazykové povedomie nie je teda nemenné. Výrazne sa odráža v hodnotení lexikálnych prvkov, a to najmä tých, ktoré ležia na periférii slovnej zásoby.

Literatúra

Cítame Slovník slovenského jazyka. Autorsky pripravoval M. Urbanček. Kultúra slova, 1–7, 1967–1973.

HORÁK, G. a kol.: Posudok Slovníka slovenského jazyka. Slovenská reč, 31, 1966, s. 17.

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13–22.

HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982, s. 55.

JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. Praha, Univerzita Karlova 1978, 227 s.

KAČALA, J.: Subštandardné slová v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Slovenská reč, 48, 1983, s. 289–293.

KOCIS, F.: Hranice spisovného jazyka. Slovenská reč, 51, 1986, s. 170.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1987, 592 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, 584 s.

ONDRUŠ, S. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 55—56.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1—6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. Tretie, zrevidované a upravené vydanie. Bratislava, Obzor 1966. 554 s.

Jana Kesselová

O ZLOŽENÝCH ADJEKTÍVACH S ČASŤOU -TVORNÝ

V súčasnej spisovnej slovenčine existuje pomerne veľa adjektív so slovotvornou štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* (napr. *krajinotvorný, zbierkotvorný, ľadotvorný, vekotvorný, látkotvorný*). Ide o typ prídavných mien, ktorý nateraz nie je mimoriadne početný (podľa dokladov z existujúcich príručiek spisovnej slovenčiny, odbornej literatúry a tlače je ich v súčasnej spisovnej slovenčine necelých dvesto), ale viac takýchto nedávno zaznamenaných nových prídavných mien svedčí o tom, že ich počet sa postupne zvyšuje. V textoch z posledných rokov sme zaregistrovali viac adjektív s komponentom *-tvorný*, ktoré doteraz nie sú zachytené v slovníkoch spisovnej slovenčiny. Pri adjektívach so slovotvornou štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* sa vynára aj osobitný teoretický problém ich slovotvornej štruktúry a slovotvorného postupu, ktorým sú utvorené. To podnietilo naše úvahy o adjektívach s uvedenou slovotvornou štruktúrou.

Doteraz sa týmto typom adjektív slovenskí lingvisti osobitne nezaoberali. J. Horecký (1971, s. 182) uvádza len adjektívum *tukotvorný* ako príklad na zložené adjektíva, ktorých druhá zložka sa nevyskytuje samostatne.

Geneticky môžeme adjektíva so štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* chápať ako kompozitá, ktorých zložky sú v podradovacom, resp. rekčnom vzťahu. Substantívny základ plní funkciu určujúcej zložky, slovesný prvok sa v adjektíve stáva determinátom. Pretože zložka *-tvorný* sa nevyskytuje ako samostatné slovo, adjektíva s časťou *-tvorný* nemožno pokladať za čisté zloženiny. Podľa nášho názoru fundujúcim výrazom adjektív s uvedenou slovotvornou štruktúrou je objektová syntagma slovesa *tvoriť* a príslušného substantíva vo funkcii objektu (*tvoriť krajinu, tvoriť film*). Z fundujúceho výrazu vzniká adjektívum s časťou *-tvorný* tak, že sa substantívny základ pripojí prostredníctvom spájacej morfémy *-o-* k základu slovesa *tvoriť* a zároveň sa k tomuto základu pripája slovotvor-

ná prípona *-ný*. Obidva procesy, teda skladanie dvoch slovotvorných základov a príponové odvodzovanie, prebiehajú súčasne. Adjektíva s časťou *-tvorný* nemožno vysvetľovať ani ako výsledok odvodzovania od jestvujúceho kompozita, ale ani ako výsledok čistého skladania. Podľa nášho názoru by sa skôr mali chápať ako adjektíva utvorené kompozično-sufixálnym postupom.

Porovnajme napr. adjektíva *slovosledný* a *mierotvorný*. Kým prvé z uvedených adjektív je utvorené príponou *-ný* od kompozita *slovosled*, adjektívum *mierotvorný* vzniklo odvodzovaním príponou *-ný* a súčasne skladaním slovotvorných základov pomocou spájacej morfémy *-o-*. V niektorých prípadoch sa uskutočňuje aj hlásková úprava substantívneho základu a príslušné hláskové alternácie (napr. *rytmotvorný*, *pojmotvorný*, *cukrotvorný*).

Kompozično-sufixálny postup ako osobitný druh v rámci slovotvorných postupov vydeľujú sovietski i českí lingvisti. V českej jazykovede je tento slovotvorný postup označený ako derivačná kompozícia (Dokulil, 1962, s. 131; Helcl, 1974, s. 172—182). Aj Mluvnice češtiny (1986, s. 203) odlišuje čistú (vlastnú) kompozíciu od komplexného kompozično-derivačného postupu. Zdôrazňuje sa pritom, že častejšie než čistá kompozícia sa v češtine uplatňuje komplexný kompozično-derivačný postup. Kompozícia je iba sprievodným postupom derivácie. V kapitole venovanej zloženým prídavným menám (s. 481) sa vymedzuje osobitný typ adjektív utvorených kompozično-derivačným postupom z verbálnych syntagiem. Podstata vzniku nových adjektív z verbálnych syntagiem sa vysvetľuje ako premena slovesa pri skladaní na deverbatívne adjektívum s príponou *-ný*, napr. *tvoriť divy* → *divotvorný*. V sovietskej jazykovede (napr. Lopatin, 1973, s. 16) sa pracuje s termínom složnoproizvedenije, složnoproizvodnyje slova.

Vzniká otázka, či aj v súčasnosti, keď adjektíva so slovotvornou štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* postupne pribúdajú, možno hovoriť o ich tvorení kompozično-sufixálnym postupom. Zachytený dokladový materiál nás oprávňuje predpokladať, že zložka *-tvorný* sa prestáva pociťovať ako niekoľkostupňový výsledok súčasne prebiehajúcich slovotvorných postupov. Sled morfémy *-tvorný* sa stáva samostatným elementom a začína sa uvedomovať ako celok. Fungovaním vo viacerých adjektívach sa morfeematický celok *-tvorný* vyčleňuje ako prvok slova, ktorý sa funkčne blíži k slovotvornej prípone. Postupné pribúdanie adjektív s časťou *-tvorný* však ešte nie je dostatočným dôkazom prechodu morfeematického celku *-tvorný* od komponentu zloženého slova k sufixom.

Za najzávažnejší činiteľ podporujúci postupnú premenu morfeematického celku *-tvorný* na sufix pokladáme oslabenie motivačného vzťahu skúma-

ných adjektív k slovesu *tvoriť* v sémantickej rovine, v dôsledku čoho sa celok *-tvorný* sémanticky osamostatňuje. Súbor adjektív so slovotvornou štruktúrou SZ + *spájacia morféma -o- + -tvorný* je síce na úrovni slovotvornej štruktúry jednoliaty, ale na úrovni sémantickej motivácie sa diferencuje prinajmenej do troch skupín.

Iba časť zo skúmaných adjektív si zachováva motivačnú súvislosť s nezvratným primárnym nedokonavým predmetovým slovesom *tvoriť* (napr. *lakotvorný*, *filmotvorný*, *normotvorný*, *vlakotvorný*). Vtedy adjektíva vyjadrujú istú zmenu, dynamiku, ktorá vychádza od nejakého činiteľa.

Druhá skupina adjektív vyjadruje spontánnu zmenu, resp. utváranie vnútri niečoho. Vtedy je adekvátnejší motivačný vzťah k zvratnému stavovému slovesu *tvoriť sa*, *utvárať sa*; napr. *vývinotvorný* (organizmus) je taký, v ktorom sa vývin utváral. Aj v tomto prípade je motivačný súvis so slovesom *tvoriť*, ale na inej intencnej rovine.

V tretej skupine adjektív s časťou *-tvorný* sa úplne stráca vzťah k slovesu *tvoriť* vo význame „spôsobovať, aby niečo vzniklo“. Sémanticky adekvátnejšie je predpokladať motiváciu sekundárnymi imperfektívami *utvárať*, *vytvárať* vo význame „formovať, nie spôsobovať vznik niečoho“. Z kontextu *Kultúra ... je fenoménom, tvoreným človekom a človekotvorným ...* (Záleta, M.: Súvislosti kultúry a politiky. Nové slovo, 16. 1. 1986, s. 8) vyplýva, že kultúra je fenomén, ktorý človeka utvára, formuje. Z toho vyplýva, že oslabením motivačného vzťahu adjektív k slovesu *tvoriť* morfematický celok *-tvorný* sa osamostatňuje a prechádza k slovotvorným príponám.

Tézu o premene časti *-tvorný* na sufix môžeme podporiť i porovnávaním skúmaných adjektív s inými typmi kompozít patriacich svojou druhou zložkou do slovotvorného hniezda slovesa *tvoriť*, napr. porovnávaním s kompozitami s druhou zložkou *-tvorba* (*vlakotvorba*, *normotvorba*, *slovo-tvorba*, *krvitvorba*) a *-tvorca* (*ľudotvorca*, *normotvorca*, *mierotvorca*, *divotvorca*). Zložky *-tvorba* a *-tvorca* sú tvorené podľa slovotvorných postupov v súčasnosti neproduktívnych a v kompozitách sa uplatňujú ako celok. Ich motivácia je ešte zreteľná, ale ich počet je ohraničený. Na rozdiel od kompozít so zložkami *-tvorba* a *-tvorca* adjektíva s časťou *-tvorný* vznikajú tak voľne a s takými malými obmedzeniami ako pri tvorení slovotvornou príponou. Rozdielnosť v produktivite slovotvorného typu SZ + *spájacia morféma -o- + -tvorný* na jednej strane a SZ + *spájacia morféma -o- + -tvorba (-tvorca)* na druhej strane dokazuje, že zložky *-tvorný* a *-tvorba (-tvorca)* nie sú na jednej úrovni, i keď patria do jedného slovotvorného hniezda slovesa *tvoriť*. Podstatný rozdiel v produktivnosti uvedených slovotvorných typov svedčí o prechode celku *-tvorný* do kategórie

slovotvorných prípon, a tým aj o prechode kompozično-sufixálneho postupu k sufixácii.

Opodstatnenosť tohto názoru sa potvrdzuje i schopnosťou zložky *-tvorný* konkurovať pravým sufixom, resp. deliť sa s nimi o oblasť pôsobenia (porov. Stepanova, 1968, s. 36). Niektoré adjektíva so zložkou *-tvorný* možno nahradiť desubstantívnymi adjektívami, ktoré sú synonymné s adjektívami zakončenými na *-tvorný* (napr. synonymné sú adjektíva *slovotvorný* a *slovný* v spojeniach *slovotvorná čelaď* a *slovná čelaď*, *slabikotvorný* a *slabičný* v spojeniach *slabikotvorné konsonanty* a *slabičné konsonanty*).

Súhrnne môžeme konštatovať, že oslabenie motivačného vzťahu skúmaných adjektív k slovesu *tvoriť*, rozdiel medzi adjektívami s časťou *-tvorný* a inými kompozitami patriacimi do slovotvorného hniezda slovesa *tvoriť* a schopnosť niektorých adjektív s časťou *-tvorný* byť v synonymickom vzťahu s príslušnými desubstantívnymi adjektívami sú činitele, ktoré spôsobujú zmenu v slovotvornej hodnote časti *-tvorný* a jej priblíženie sa k slovotvorným príponám.

Proces približovania sa komponentu zloženého slova k sufixu skúmali viacerí jazykovedci (porov. Stepanova, 1968, s. 36; Čerepanov, 1968, s. 99; Jacko, 1982, s. 55—63; Martincová — Savický, 1987, s. 124—139).

Problémy vznikajú s terminologickým vymedzením frekventovaných druhých častí zloženín. V sovietskej jazykovede sa používa termín polosufix (Stepanova, 1968), sufisoid (Čerepanov, 1968), leksičeskaja morféma (Achmanova, 1956). M. O. Maliková (1974, s. 55) navrhuje termín lexikálna morféma. Prikláňame sa k tomuto poslednému termínu, pretože súčasťou frekventovaného morfematického celku je koreňová morféma zachovávala si istú spätosť s pôvodným plnovýznamovým slovom. Preto termín, ktorý obsahuje pomenovanie sufix, nie je najvýstižnejší. Na označenie adjektív s lexikálnou morféma, ktoré stoja medzi kompozitami a derivátmi, odporúčame termín slovotvorné formácie (v poľskej jazykovede sa tradične používa na označenie slovotvorne motivovaných slov všeobecne, porov. Doroszewski, 1963, s. 269; Grzegorzczkova — Puzynina, 1979, s. 7; v tomto zmysle ho u nás cituje J. Horecký, 1971, s. 21).

Aký význam nadobúdajú slovotvorné formácie s lexikálnou morféma *-tvorný* pripájajúcou sa k substantívnemu základu? Skúmané adjektíva získavajú čisto vzťahový význam. Vo vysokoškolskej učebnici Morfológia (Oravec — Bajzíkova — Furdík, 1984, s. 85) sú charakterizované ako adjektíva, ktorých „...slovotvorný význam je vyjadrením číreho vzťahu, často iba veľmi všeobecnej súvislosti s javom, ktorý pomenúva fundujúce slovo odvodeného adjektíva“. Slovotvorný význam skúmaných adjektívnych slovotvorných formácií, vyplývajúci zo slovotvorných zložiek, je vyjadrením len veľmi všeobecnej súvislosti s tým, čo je označené prvou

zložkou slovotvornej formácie; napr. *krajinotvorný* (= majúci schopnosť vytvárať krajinu), *filmotvorný* (= súvisiaci s tvorbou filmu), *porastotvorný* (= súvisiaci s tvorbou porastov), *atmosférotvorný* (= súvisiaci s utváraním atmosféry).

Ako vzťahové prídavné mená vôbec, tak aj skúmané adjektíva dopĺňajú všeobecnú sémantickú štruktúru (súvisiaci s tvorením, s vytváraním; majúci schopnosť tvoriť alebo vytvárať) o ďalšie sémantické príznaky. Túto vlastnosť adjektív využíva i J. Horecký (1971, s. 43), ktorý ako prvý u nás použil adjektívum *slovotvorný*. Zdôrazňuje, že prídavné meno *slovotvorný* nemá význam „tvoriaci slová, na tvorenie slov“, ale je to prídavné meno odvodené od združeného pomenovania *tvorenie slov*. Má teda význam „týkajúci sa tvorenia slov, súvisiaci s tvorením slov“.

To znamená, že všeobecný význam adjektíva sa v spojení so substantívom ohraničuje a v danom kontexte konkretizuje, napr.:

... lesy tu majú *krajinotvorný* charakter ... (Čs. televízia, Z hôr, lesov a lúk, 21. 3. 1986) — *Filmotvorné látky* sú podstatnou zložkou náterových hmôt ... (Malá encyklopédia chémie, Bratislava, Obzor 1980, s. 486) — Hlavnou *porastotvornou* drevinou je Vrbá biela ... (Encyklopédia Slovenska. 4. Bratislava, Veda 1980, s. 226) — ... Magda Paveleková v dôležitej a *atmosférotvornej* postavičke domovníčky ... (Nové slovo, 1. 12. 1983, s. 6)

Uvedené príklady sú dokladom, že všeobecný význam slovotvorných formácií sa spresňuje v súlade s významovou štruktúrou príslušného substantíva (porov. Morfológia, 1984, s. 75).

Medzi adjektívami so slovotvornou štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* sme zaznamenali i také, ktorých lexikálny význam je bohatší než slovotvorný. V takom prípade ide o proces významovej absorpcie; napr. združeným pomenovaním *cenotvorný proces* sa neoznačuje len proces tvorby cien nových výrobkov. Jeho lexikálny význam je širší: dopĺňa sa o ďalšie sémy (plánovanie cien, riadenie cenového vývoja, kontrola a štatistika cien atď.).

Adjektívne slovotvorné formácie s lexikálnou morféma *-tvorný* sú pre svoj čisto vzťahový (klasifikačný) význam súčasťou terminologických združených pomenovaní, hojne fungujúcich aj v jazykovede (napr. *slovotvorná čelaď*, *slovotvorný typ*, *vetotvorný prostriedok*, *štýlotvorný činiteľ*, *textotvorný prostriedok*, *významotvorný prvok*, *slabikotvorný konsonant*, *kompozitotvorný model*). Okrem terminologických pomenovaní sú adjektíva s časťou *-tvorný* knižné slová, aktualizovane využívané v publicistike a esejistike.

Okrem adjektív so slovotvornou štruktúrou *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* sme zaznamenali i také adjektíva, ktorých fundujúcim slovom je vzťahové adjektívum:

Láska v Dzvónikovej epike plní základnú *dramatickotvornú* funkciu... (Veľký, J.: Aktuálny román. Pravda, 21. 9. 1982, s. 5) — ...ekonomicko-politické *systémovotvorné* činitele spôsobu života... (Šíma, R.: Spôsob života. Pravda, 4. 10. 1983, s. 4) — ...proces tohto osvojovania je základným *kultúrnotvorným* pohybom... (Záleta, M.: Súvislosti politiky a kultúry. Nové slovo, 16. 1. 1986, s. 8)

Pretože adjektíva s časťou *-tvorný* sú vzťahovými adjektívami ako celok a tvoria sa z verbálnych syntagiem, tvorenie adjektív s časťou *-tvorný* z adjektívnych základov pokladáme za nesystémové.

Na záver konštatujeme, že adjektíva s lexikálnou morféomou *-tvorný*, pôvodne kompozitá utvorené kompozično-sufixálnym postupom, sú na prechode k derivátom, pretože morfematický celok *-tvorný* nadobúda charakter lexikálnej morfémy funkčne sa blížiacej k slovotvornej pripone.

Tézu o zmene slovotvornej hodnoty lexikálnej morfémy *-tvorný* podporuje:

1. oslabenie motivačného vzťahu adjektív k slovesu *tvoriť*,
2. podstatný rozdiel v produktívnosti slovotvorného typu *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorný* a slovotvorných typov *SZ + spájacia morféma -o- + -tvorba (-tvorca)*,

3. schopnosť lexikálnej morfémy *-tvorný* konkurovať pravým sufixom.

Adjektíva so zložkou *-tvorný* sme zaznamenali v náučnom, publicistickom a esejistickom štýle. Predpokladáme, že budú pribúdať ďalšie a slovotvorný rad sa bude obohacovať novými slovami. Príčinu vidíme v kondenzácii významu a v automatizácii tvorenia adjektív s časťou *-tvorný* podľa hotového modelu.

Literatúra

- ACHMANOVA, O. S.: Slovar lingvističeskich terminov. Moskva, ISE 1956, s. 241.
- CEREPANOV, M. V.: O razgraničienii slovosloženija i prefiksacii. Russkij jazyk v škole, 5, 1968, s. 99–194.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, ČSAV 1962, s. 132–133.
- DOROSZEWSKI, W.: Podstawy gramatyki polskiej. 2. vyd. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1963. 318 s.
- GREGORCZYKOWA, R. — PUZYNNINA, J.: Slowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979. 324 s.
- HELCL, M.: Skládání slov v jazyce českém a slovenském. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 172–182.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 182.
- JACKO, J.: Novšie typy názvov osôb. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJS v Košiciach. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. s. 55–63.
- LOPATIN, V. V.: Roždenije slova. Moskva, Nauka 1973, s. 16.
- MALIKOVA, M. O.: K otázke vymedzenia zložených slov a frekvencovaných prvkov a druhých častí zloženín. In: Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie. Red. S. Peciar. Bratislava, Veda 1974, s. 41–57.

MARTINCOVÁ, O. — SAVICKÝ, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. Slovo a slovesnost, 2, 1987, s. 124—139.

MISTRIK, J.: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 735 s.

ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 75—94.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.

STEPANOVA, N. D.: Metody sinchronnogo analiza leksiki. Moskva, Nauka 1968, s. 36.

Ján Horecký

HRANICE A PÔSOBNOSŤ SPISOVNEJ SLOVENČINY

1. Spisovný jazyk je podľa staršieho vymedzenia J. Ružičku (1967) forma alebo útvar národného jazyka s celospoločenskou platnosťou a záväznosťou. Z tohto vymedzenia vyplýva, že spisovný jazyk je zložkou širšieho, všeobecnejšieho útvaru a tým je národný jazyk. Sám národný jazyk sa však u J. Ružičku nevymedzuje, ale v interpretácii F. Kočiša (1986) národný jazyk je súhrn nárečí. Hovorí totiž (s. 171), že národný jazyk je predstavovaný zväčša nárečiami. Ale podľa schém znázorňujúcich vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny spisovný jazyk a národný jazyk sú paralelné útvary. Tak treba zrejme chápať aj záver F. Kočiša, že súčasný spisovný jazyk začína dosahovať hranice národného jazyka.

V centre pozornosti F. Kočiša je však v skutočnosti takto — podľa našej mienky však nedostatočne — vymedzený spisovný jazyk takmer ako monopolný útvar. Na jeho pozadí, nie na pozadí národného jazyka sa charakterizuje rozvoj komunikačných návykov, expanzia spisovného jazyka a posúvanie jeho hraníc. Treba pripomenúť, že pojem hranica sa v Kočišových úvahách chápe dvojako. Predovšetkým ako deliaca čiara medzi spisovným jazykom a nižšími útvarmi, nižšími vo vertikálnom zmysle, lebo sa hovorí o posúvaní hranice nadol čiže o rozširovaní spisovného jazyka na úkor sociálnych a teritoriálnych nárečí. Ale ak sa hovorí o expanzii spisovného jazyka na úkor teritoriálnych nárečí, presvitá tu horizontálne, resp. geografické chápanie hraníc.

Aj kodifikácia sa u F. Kočiša chápe dvojako. Na jednej strane ako akt formovania, konštituovania spisovného jazyka — a to je základ Kočišovej teórie o postupnom rozširovaní hraníc spisovného jazyka v horizontálnom zmysle, na druhej strane ako zachytenie, resp. fixovanie normy v preskriptívnych prácach.

Spisovný jazyk sa u F. Kočiša charakterizuje aj ďalšími vlastnosťami: má svoju genézu, vyvinul sa historicky. Ale to platí aj o národnom jazyku i o všetkých jeho formách jestvovania. Vznikol z vôle všetkých používateľov národného jazyka — to platí predovšetkým o národnom jazyku, menej o jeho spisovnej forme. Spisovný jazyk sa vnútorne dynamizuje — takisto aj národný. Zo všetkých spomínaných vlastností iba o štylistickej

diferenciácii možno povedať, že sa prejavuje viac v spisovnom jazyku (ak nie výlučne) než v ostatných formách.

Perspektívnejšie sú pokusy vymedziť spisovný jazyk súhrnom komunikačných sfér, v ktorých sa výhradne alebo prevažne používa (Kačala, 1986). Niet však pochybností, že pomocou komunikačných sfér možno vymedziť aj ostatné útvary národného jazyka, prirodzene, rozličnou mierou využitia.

2. Pri úvahách o spisovnom jazyku však nemožno vystačiť len s konštatovaním jeho celospoločenskej platnosti a záväznosti. Treba skúmať konkrétne komunikačné situácie a zisťovať, či táto platnosť a záväznosť nie je len postulovaná a proklamovaná, či totiž všetci Slováci poznajú kodifikovanú podobu spisovnej slovenčiny a či ju skutočne v plnom rozsahu používajú. Mnohé sťažnosti na nedostatočnú znalosť normy ukazujú, že platnosť spisovného jazyka je v skutočnosti dosť obmedzená. J. Holčík (1986) napr. konštatuje, že študenti slovenčiny na Pedagogickej fakulte v Nitre majú značné medzery. Odvoláva sa tu na podobné zistenia Á. Kráľa (1979). Tento autor sa zase sťažuje na nedostatočnú znalosť normy dokonca u profesionálnych používateľov spisovného jazyka — u hercov a adeptov herectva (1982). Preskriptívne poučky o slovnej zásobe sa nie vždy rešpektujú u všetkých spisovateľov. Napr. v próze J. Johanidesa Najsmutnejšia balada o Orave (Nové slovo — Nedeľa, 7. 5. 1987) sa používajú slová a tvary ako *nechet*, *spiknutí bezočivci*, *ukľudňovať*, *drolivé bralá*, *poloznehybnelý*.

Neprávom sa zabúda na skúsenosti získané pri široko založenom výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny (1965). Pod krycím menom „hovorená podoba“ sa vlastne prejavuje skutočná realizácia národného jazyka v takých komunikačných situáciách, resp. komunikačných sférach, v ktorých sa neuplatňuje nárečie. Pritom však nárečové (resp. regionálne) prvky a profesionalizmy prenikajú do všetkých textov, prirodzene, odstupňované podľa vzdelania respondentov i podľa ich schopností dať najavo svoje znalosti spisovného jazyka.

3. Podľa Kočišovej mienky by všetky použitia nespisovných prvkov bolo treba hodnotiť ako narušanie normy, ako chyby proti spisovnej norme. To je isteže možné. Ale pri vedeckom skúmaní treba fakty nielen konštatovať, ale aj hľadať príčiny narušania normy. Aj v samom spisovnom jazyku — nech sa vymedzuje akokoľvek — treba vidieť dynamizáciu a diferenciáciu, ale zase treba skúmať ich konkrétne prejavy a príčiny. Výskum dynamiky slovnej zásoby ukázal, že základnými tendenciami v tejto dynamizácii sú demokratizácia (univerbizácia a profesionalizácia), terminologizácia a internacionalizácia. L. Dvonč (1984) upozorňuje na dynamické javy v morfológii, kde k najvýraznejším tendenciám patrí

vyrovnávanie a zjednodušovanie tvarov. Názorným príkladom je pribúdanie vkladného *ie* v gen. pl. ženských a stredných podstatných mien typu *výchier* a *čísiel*. L. Dvonč vysvetľuje tieto javy na čisto morfolologickej rovine, ale podľa našej mienky tu ide vlastne o konflikt medzi morfológickou a zvukovou rovinou. Platnosť rytmického zákona ako typického javu zvukovej roviny v slovenčine sa najmä rozvojom slovnej zásoby, ale aj pribúdaním hovoriacich, ktorí vo svojom vedomí nemajú tento zákon (aj to ukázal už dávnejšie L. Dvonč, 1955), podstatne obmedzuje a prevažuje nad ním tendencia po tvarovej pravidelnosti. To však zároveň potvrdzuje, že zvuková oblasť nie je pre bezporuchovú komunikáciu taká dôležitá ako morfológická a lexikálna. Fonetické merania ukazujú, že kvantita samohlások je v niektorých prípadoch dokonca kratšia ako kvantita spoluhlások. Často sa uvádza poznatok, že hovoriaci skracujú poslednú slabiku v slove *československý*, že skracovanie môže nastať aj pred pauzou a pod. To vlastne vedie k záveru, že zvuková rovina je v bežnej komunikácii — prirodzene, hovorenej — menej dôležitá, že tvorí len pozadie pre fonologické rozlišovanie.

Tam, kde fonologické rozlišovanie nie je, ľahšie dochádza k fonetickým zmenám. O tom svedčí nielen zanedbávanie, resp. nedodržiavanie kvantity, ale aj zanedbávanie mäkkej výslovnosti *ľ* v skupinách *le*, *li*, *lia*. Foneticky sa tu dajú pozorovať — ale najmä namerať isté rozdiely u rozličných hovoriacich, ale o fonologické rozlišovanie tu vlastne nejde. Protiklad *l* — *ľ*, ktorý je v slovenčine nesporne dišinkatívny, je v uvedených skupinách ex definitione vylúčený. Pre tých, ktorí majú mäkké *ľ*, nie je v pozíciách *le*, *li* možné tvrdé *l*, a naopak, pre tých, ktorí nemajú mäkké *ľ*, ale sa ho naučili v type *lavica* — *ľavica*, nie je tu možné mäkké *ľ*.

V koreni slov je len nepatrný počet dvojíc, ktoré by sa mali rozlišovať protikladom *l* — *ľ*: *lev* (zvíra) — *leu* (minca), *ľimby* (k *limba*) — *limby* (k *limbus*), *letovať* (spájkovať) — *letovať* (tráviť leto). V koncovkách adjektív, a to pred plurálovými morfémiami je tiež využitie protikladu *l* — *ľ* vylúčené, lebo v tomto tvare sa aj v skupine *le*, *li* realizuje len tvrdé *l*. Vidieť to na príkladoch ako *múdri priatelia* — *krásni priatelia* — *stáli priatelia*, *múdre ženy* — *krásne ženy* — *stále ženy*. Pravda, jestvujú aj niektoré rozlíšené dvojice typu *stáli* — *stáli*, *stále* — *stále*, napr. *stáli priatelia* — *stáli priatelia*, *stále ženy* — *stále chodiť*. Ale dišinkatívna sila v takýchto dvojiciach je dosť oslabená, lebo adjektívum a adverbium, resp. adjektívum a minulý tvar slovesa nikdy nemôžu stáť v rovnakej pozícii, takže prakticky rozlišovacia funkciu nemôže mať dvojica *l* — *ľ*, ale syntaktické vlastnosti uvedených tvarov.

Ako vidieť z uvedených príkladov, zvuková rovina — akokoľvek to znie paradoxne v súčasnom rozkvetе ústnej komunikácie — nie je pre

úspešnosť komunikácie, pre jej bezporuchový priebeh taká dôležitá ako morfológická a lexikálna rovina. Narušanie platnej kodifikácie alebo na druhej strane azda aj jej zámerné, programové nerešpektovanie je znova dôkazom, že popri spisovnej forme slovenčiny sa rozvíja aj štandardná forma. Práve výskyt skupín *le*, *li*, resp. nevýskyt skupín *te*, *ti* je veľmi charakteristickým znakom tejto štandardnej formy. Ale zároveň nasvedčuje, že v zvukovej oblasti je istý pohyb, formuje sa nový úzus. Krčovite sa držať platnej normy by znamenalo prekážať zreteľným vývinovým tendenciám.

4. Prirodzene, hodnotenie javov, ktoré sme tu len ako príklad uvádzali, závisí od základného východiska, od prijatej koncepcie a teórie. F. Kočiš naznačuje v tomto smere dve protikladné tendencie. V prvom prípade sa vychádza od spisovného jazyka a konštatuje sa posúvanie jeho hraníc: spisovný jazyk postupne vstrebáva a spracúva aj mnohé predtým nespisovné javy. V druhom prípade sa vychádza z národného jazyka a konštatuje sa postavenie spisovného jazyka v ňom. Treba však povedať, že tu nejde len o dve protikladné tendencie, ale o rozdielne teórie, a dodať, že v prvej teórii nejde len o hranice spisovnosti, ale aj o typický jav variantnosti. Ani v druhej teórii nejde len o zisťovanie dvoch noriem, rigoróznejšej a tolerantnej, ale o celkové postavenie spisovného jazyka v systéme celonárodného jazyka. Ak sa prijme základná myšlienka tejto teórie, že národný jazyk je systém, v ktorom každá forma, teda aj spisovná má svoje miesto, treba odmietať Kočišovú interpretáciu, že spisovný jazyk zaujíma v tomto systéme „iba jedno z piatich miest“ a že je „priam v zajať ostatných foriem národného jazyka“. Na viacerých miestach sa totiž konštatuje, že spisovná forma národného jazyka má dôležité postavenie, že sa výlučne využíva, resp. má využívať v takých komunikačných sférach, ako je úradný styk, výchova a vzdelávanie, masová komunikácia, divadlo (Horecký, 1982).

Platnosť teórie sa najlepšie verifikuje analýzou jej dôsledkov. Ak sa teóriou nedajú vysvetliť všetky dôsledky, treba ju preformulovať, niekedy aj zahodiť a vybudovať novú teóriu. Okrem toho treba rešpektovať klasicistickú zásadu, že postup od konkrétneho k abstraktnému treba doplniť postupom od abstraktného ku konkrétnemu.

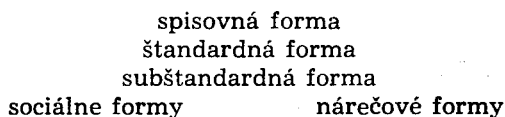
Pri prvej koncepcii, podľa ktorej základom je spisovný jazyk, dochádza sa k objektu označovanému ako spisovný jazyk skúmaním konkrétnych situácií a správne sa teda poukazuje na formovanie, genézu tohto objektu. V Kočišovej štúdii sa však neskúma analýzou konkrétnych javov vývin, ale formovanie spisovnej slovenčiny viacerými kodifikáciami. Len pri takomto zúženom pohľade možno dôjsť k záveru, že súčasný spisovný jazyk, najmä tým, že začína dosahovať hranice národného jazyka,

je vyvrcholením vývinu a že vlastne nemá zmysel uvažovať o možnostiach a cestách ďalšieho vývinu.

Pri druhej koncepcii sa skúma vznik a vývin celého národného jazyka, postupné formovanie jednotlivých foriem jeho existencie a to umožňuje poukazovať aj na možný vývin, na vnútornú diferenciáciu celého systému i jednotlivých foriem, ale zároveň aj na ich vzájomné ovplyvňovanie — teda nie iba jednostranné ovplyvňovanie smerom od spisovného jazyka k ostatným formám národného jazyka.

Nepochybne aj v Kočišovej koncepcii možno chápať spisovný jazyk ako systém vymedzený obsahom, formou a funkciou, v tom aj vnútornými a vonkajšími protikladmi, pričom vonkajšie protiklady možno chápať ako dôsledok vzťahu systému k jeho okoliu. Ale v Horeckého koncepcii sa systém chápe širšie. Ide o zložitý systém, ktorý ako celok vstupuje do vzťahov k okoliu a je vymedzený hierarchickým usporiadaním podsystémov, t. j. jednotlivých foriem existencie. Pritom je prirodzené, že v tomto zložitom systéme je na najvyššom stupni spisovná forma, lebo je najdiferencovanejšia a má najviac komunikačných funkcií.

Predstavu o národnom jazyku ako zložitom systéme by bolo možno znázorniť takto:

Takáto predstava umožňuje plne využívať systémový prístup pri skúmaní národného jazyka, pri ktorom sa rozkladajú jednotlivé objekty na svoje konštituujuce prvky a potom sa skladajú, syntetizujú do celkového objektu. Jednotlivé javy tvoria tu časť celku, ale tieto celky zase tvoria ďalší, vyšší celok, metasystém.

Odpoveď na otázku hraníc a pôsobnosti spisovného jazyka vyplýva z naznačených úvah. Hranice spisovného jazyka, takisto ako hranice ostatných foriem existencie národného jazyka, nie sú pevné. Vyplýva to zo zaradenia týchto foriem v zložitom systéme národného jazyka, z faktu, že každá forma je vo vzťahu k ostatným formám, ale cez nadradený zložitý systém zároveň aj vo vzťahu k mimojazykovému okoliu. Treba tu uznať vzájomné ovplyvňovanie. Pôsobnosť spisovného jazyka je daná predovšetkým faktom, že tvorí vrcholnú, najvyššiu zložku systému. To umožňuje využívať spisovný jazyk vo viacerých komunikačných sférach než ostatné formy a tak tvorí aj základnú zložku umeleckého vyjadrovania, ktoré skutočne netvorí osobitnú formu existencie národného jazyka ani sa nekryje so spisovnou formou, lebo — ako je známe — pri umeleckom

vyjadrovaní má skutočný umelec možnosť a takmer povinnosť využívať výrazové prostriedky zo všetkých foriem národného jazyka.

Literatúra

DVONČ, L.: Rytmický zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955. 256 s.

DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava, Veda 1984. 122 s.

HOLČÍK, J.: Chyby vo výslovnosti poslucháčov slovenčiny na PF v Nitre. Slovenská reč, 51, 1986, s. 338–343.

HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982. 109 s.

Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.–9. októbra 1965. (Rozmnožené pre členov Združenia slovenských jazykovedcov.)

KACALA, J.: Jazykovopolitický kontext spisovného jazyka. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 44–49.

KOČÍŠ, F.: Hranice spisovného jazyka. Slovenská reč, 51, 1986, s. 169–179.

KRÁL, A.: Ako je to s javiskovou rečou. Správy, interný bulletin pre členov Zväzu slovenských dramatických umelcov, 1987, č. 1–2, s. 16.

KRÁL, A. – TOMAJKOVÁ, E.: Fonetika a ortoepia na vysokej škole. Kultúra slova, 13, 1979, s. 257–261.

RUŽIČKA, J.: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 5–17.

Životné jubileum docenta PhDr. Jozefa Muránskeho, CSc.

Začiatkom marca sa docent PhDr. Jozef Muránsky, CSc., dožil šesťdesiatich rokov. J. Muránsky je skúsený pedagóg, pracovitý jazykovedec, vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove.

Narodil sa 2. 3. 1928 v Podbieli (okres Dolný Kubín). Pochádza z chudobnej robotníckej rodiny. Detstvo prežil u starej mamy v Čiernom Balogu. V r. 1938 sa presťahoval do Spišskej Novej Vsi, kde otec pracoval ako piliarsky robotník. Stredoškolské štúdium ukončil maturitnou skúškou na Gymnáziu v Spišskej Novej Vsi r. 1948. Po maturite odišiel učiť na Národnú školu v Hute (okres Spišská Nová Ves), aby si privyrobil na vysokoškolské štúdium. V rokoch 1949 až 1953 študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave slovenský jazyk a históriu. V septembri 1953 začal učiť ako stredoškolský profesor na II. jedenásťročnej škole v Prešove, kde neskoršie vykonával i funkciu riaditeľa školy. Od r. 1960 pracuje na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove. V r. 1973 až 1975 pôsobil ako lektor slovenského jazyka na Fakulte slovanských jazykov v Bukurešti. V r. 1969 obhájil kandidátsku prácu *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách* a získal vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied. V r. 1970 získal na Filozofickej fakulte UK v Bratislave akademický titul PhDr. V r. 1974 sa habilitoval na docenta a o rok neskoršie bol vymenovaný za docenta slovenského jazyka na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove. V r. 1976 až 1979 bol prodekanom pre vedecký výskum, no zo zdravotných dôvodov sa tejto funkcie vzdal.

Jazykovednú prácu J. Muránskeho možno rozdeliť do troch okruhov. V prvom okruhu nadväzuje na aspirantskú prácu o hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. Z tejto problematiky napísal a uverejnil viaceré štúdie z východoslovenských lokalít (Krompachy, Levoča, Poprad, Košice, Trebišov, Humenné, Michalovce, Bardejov, Prešov). V štúdiách venuje pozornosť najmä fonetickým, morfológickým a syntaktickým javom (*Zvuková neutralizácia spoluhláskových skupín v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny*, *Výslovnosť spoluhlásky v v ústnych spisovných prejavoch vo východoslovenských mestách*, *Frekvencia spoluhlások l — ľ v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v Spišskej Novej Vsi a Poprade*, *Frekvencia kvantity a dvojhlások v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku*, *Morfologické osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách*, *K metodickým otázkam výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny*, *Z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách*, *Fonetické zvláštnosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v okrese Spišská Nová Ves*, *Všestranná analýza textov z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny*).

J. Muránsky venuje pozornosť vzťahu spisovného jazyka a nárečia. Zdôrazňuje, že vzťah medzi spisovným jazykom a nárečiami treba sledovať vždy so

zreteľom na historicko-spoločenské pomery, ktoré tento vzťah modifikujú. Pomer medzi spisovným jazykom a nárečiami treba pri každej príležitosti vysvetľovať taktne so zreteľom na ich spoločenskú a funkčnú platnosť. Len potom môžeme očakávať primerané hodnotenie ich vzájomnej koexistencie (*Spisovný jazyk a nárečia*).

Do druhého okruhu treba zaradiť práce J. Muránskeho, v ktorých venuje pozornosť postaveniu materinského jazyka v pedagogickom procese (*Komunikatívna a kognitívna hodnota materinského jazyka v príprave kandidátov na učiteľské povolanie, K výskumu a funkcii jazykového prejavu učiteľa vysokej školy, K problematike vyučovania spisovnej slovenčiny v prvých ročníkoch základnej školy a i.*).

Tretí okruh prác — to je pomoc J. Muránskeho školskej praxi. Je spoluautorom učebníc a metodických príručiek pre základné školy (*Slovenský jazyk pre 6. ročník základnej školy, Metodická príručka na vyučovanie slovenského jazyka a literatúry v 6. ročníku základnej školy*). J. Muránsky je vedúci redaktor jazykovedných zborníkov Pedagogickej fakulty UPJŠ Slavistika. Pod vedením J. Muránskeho postúpili viacerí študenti do celoštátnych kôl ŠVOUČ. Pracovali najmä na témach z oblasti výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách a na témach z oblasti východoslovenských nárečí.

J. Muránsky už ako vysokoškolák pracoval vo zväzáckych organizáciách, kde zastával rozličné funkcie. Budoval Trať mládeže i Dedinu Mládeže. Od r. 1960 je členom KSČ, pracoval vo výbore ZO KSS i v CZV KSS fakulty. Je členom lektorskej skupiny vedeckého ateizmu pri OV KSS v Prešove, členom školskej komisie pri OV KSS v Prešove, členom výboru TJ Slávia VŠ.

Pri šesťdesiatke úprimne stískame ruku doc. PhDr. J. Muránskeho, CSc., a za celú slovenskú jazykovedu mu želáme pevné zdravie, osobnú pohodu, životný optimizmus v ďalšej vedeckej i pedagogickej práci.

J. Jacko

Súpis prác doc. Jozefa Muránskeho za roky 1961–1987

Bibliografia jazykovedných prác doc. J. Muránskeho je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1961

Venovať viac pozornosti kultúre reči. — Prešovský vysokoškolák, 6, 1960/1961, s. 59.
Jazykový kútik. — Prešovský vysokoškolák, 6, 1960/1961, s. 44.

1962

Učebnica slovenského jazyka pre ukrajinské oddelenie PI. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 246 s. (spoluautori J. Jacko, J. Petrovič, V. Subota).

1967

Fonetické zvláštnosti hovorenej spisovnej slovenčiny v okrese Spišská Nová Ves. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Ša-

fáríka v Košiciach. 6. Zv. 2. Spoločenské vedy. Red. M. Papík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 17—28.
Spisovný jazyk a nárečia. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 34—40.

Krajčovič, R.: Technika jazykovej interpretácie so zameraním na vývin slovenského jazyka. Bratislava 1966. — In: Slovenská reč, 32, 1967, s. 314—315 (ref.).
Ešte raz o spisovnom jazyku a nárečiach. — Pravda, 11. 11. 1967, s. 2.

1968

Z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 10. Red. I. Sedlák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1968, s. 315—325.
Morfológické osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v okrese Spišská Nová Ves. — In: Sborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 7. Zv. 2. Spoločenské vedy. Red. T. Antoš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 17—28, rus. a nem. res. s. 29.

1969

K metodologickým otázkam výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 111—116, nem. res. s. 116—117.

1970

Morfológické osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. — In: Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. 9. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 57—80, rus. a nem. res. s. 80.

1971

Výslovnosť *l* — *l* v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. — In: Jazykovedné štúdie, 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 232—240.

1972

Východoslovenská nárečová oblasť. — In: Teória vyučovania slovenského jazyka. Red. R. Bottán. Bratislava, Alfa 1972, s. 95—100.
Hovorená podoba slovenčiny na vých. Slovensku. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 82—106.

[Diskusné príspevky.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Red. J. Horecký, Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV [1972], s. 66—67, 166—167, 217—218.

O výslovnosti spoluhlásky *v*. — Nedeľná Pravda, 5, 1972, č. 21, s. 6.

1973

Frekvencia kvantít a dvojhlások v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Uni-

verzity P. J. Šafárika v Košiciach. 10. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 5—32, rus. a nem. res. s. 33.

Frekvencia *l* — *l* v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v Spišskej Novej Vsi a v Poprade. — In: Zborník jazykovedných štúdií na počesť VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 45—54.

1974

O výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. — In: O marxistickú jazykovedu v ČSSR. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1974, s. 186—191.

25 rokov slovakistiky v RSR. — Nedeľná Pravda, 7. 1974, č. 48, s. 6.

1975

Výslovnosť spoluhlásky *v* v ústnych spisovných prejavoch vo východoslovenských mestách. — In: Jazykovedný zborník. Z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafárikanae. Jazykovedný zborník. 4.) Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 65—71, rus. a nem. res. s. 72.

O slovakistike a Slovákoch v RSR. — Spravodaj UPJŠ, 6, 1975, č. 7—8, s. 4.

1976

Zvuková realizácia spoluhláskových skupín v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 11. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 87—110, rus. a nem. res. s. 111.

Mimo — okrem. — Prešovské noviny, 14. 5. 1976, s. 3.

O slovakistike v Rumunskej socialistickej republike. — Slovenská reč, 41, 1976, s. 245—246.

1977

O vedeckovýskumnej práci na Pedagogickej fakulte UPJŠ. — Východoslovenské noviny, 29. 12. 1977, s. 4.

1978

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Prešove. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 13. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 37—55, rus. res. s. 55—56, nem. res. s. 56.

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Bardejove. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 20. Red. I. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 319—336, rus. a nem. res. s. 336.

Súčasný stav a úlohy spoločenskovedného výskumu na UPJŠ z hľadiska dokumentu PŮV KSČ Jednotný program spoločenských vied po XV. zjazde KSČ. — In: Pedagogické dni UPJŠ 7.—8. sept. 1978. Red. M. Filip. Košice, Rektorát UPJŠ 1978, s. 68—78.

1979

Slovenský jazyk pre 6. ročník základnej školy. Experimentálna učebnica. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 192 s. (spoluautori J. Jacko, E. Cesnaková).

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Michalovciach. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 14. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 111—129, rus. res. s. 129—130, nem. res. s. 130.

O hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. — In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 106—108.

Pri prameňoch slovenčiny. [Krajčovič, R.: Pri prameňoch slovenčiny. (Eseje.) Martin 1978.] — In: Nedelná Pravda, 12, 1979, č. 30, s. 7 (ref.).

1980

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Humennom. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 15. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 167—187, rus. res. s. 187—188, nem. res. s. 188.

Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. [Krajčovič, R.: Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. Bratislava 1979.] — In: Kultúra slova, 14, 1980, s. 56—57 (ref.).

1981

Metodická príručka na vyučovanie slovenského jazyka v 6. roč. základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 344 s., 6 príloh (spoluautori J. Jacko, E. Cesnaková, J. Krpčiar, E. Juričková).

Slovenský jazyk pre 6. ročník základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 240 s. — 2. vyd. 1983. — 3. vyd. 1986 (spoluautori J. Jacko, E. Cesnaková).

1982

Slovenský jazyk pre 6. roč. základnej školy pre nevidiacich. 1.—2. časť. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 234 s. (spoluautori A. Repaská, J. Jacko, E. Cesnaková).

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Trebišove. — In: Nové obzory. 24. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Red. I. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1982, s. 217—235, rus. a nem. res. s. 235.

1983

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Košiciach. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 17. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 83—105, rus. res. s. 106, nem. res. s. 106—107.

Krajčovič, R.: Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava 1981. — In: Slovenská reč, 48, 1983, s. 185—187 (ref.).

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. [Zborník Spolku vojvodinských slovakis-

tov. 1. zv. Red. D. Dudok. Nový Sad (Juhoslávia) 1979. — 2. zv. Red. D. Dudok Nový Sad (Juhoslávia) 1980.] — In: *Slavica Slovaca*, 18, 1983, s. 299–302 (ref.).
Konferencia O štylistike textu, konaná v dňoch 9.–10. sept. 1981 na Zemplínskej širave. — In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 25. Red. J. Palášthy. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 305–309.

1984

Všeobecná analýza textov z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. — In: *Štylistické otázky textu*. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 173–181.
Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Poprade. — In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Roč. 18. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 180–202, rus. res. s. 202, nem. res. s. 203.
Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Levoči. — In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Roč. 19. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 131–160, rus. res. s. 161, nem. res. s. 161–162.
Z problematiky vyučovania spisovnej slovenčiny v prvých ročníkoch základnej školy. — In: *Informácie*, 2, 1984. Prešov, Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV 1984, s. 138–145.

Na úvod. — In: *Štylistické otázky textu*. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 3–4.
Pauliny, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov až po súčasnosť*. Bratislava 1983. — In: *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 376–378 (ref.).

1985

K významu a funkcii jazykového prejavu učiteľa vysokej školy. — In: *Informácie*. 1. 1985. Red. A. Čuma et al. Prešov, Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV 1985, s. 293–301.

1986

Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Krompachoch. — In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Roč. 20. Zv. 3. Slavistika. (Jazykoveda.) Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 106–146, rus. res. s. 147, nem. res. s. 147–148.
Komunikatívna a kognitívna hodnota materinského jazyka v príprave kandidátov na učiteľské povolanie. — In: *Sborník referátů z mezinárodní konference Komunikativní zřetel ve vyučování mateřskému jazyku 12.–14. 5. 1986 v Cikhájích*. Red. F. Uher. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1986, s. 125–130.

Jóna, E.: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava 1986. — In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/1987, s. 60–62 (ref.).

Miko, F. a kol.: *Frazeológia v škole. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka*. Nitra 1985. — In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/1987, s. 29–30 (ref.).
Centrum, Centrál. — *Nedeľná Pravda*, 19, 1986, č. 13, s. 18.

1987

Celoštátna konferencia o komunikatívnom zreteli vo vyučovaní materinského jazyka. — *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 54–56 (správa o konferencii konanej v dňoch 12.–14. 5. 1986 v učebno-rekreačnom stredisku Univerzity Jana Evangelistu Purkyňa v Cikhájí).

Redakčná činnosť

- Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. 9. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. 10. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 11. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 12. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 13. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 14. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 15. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 16. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982 (člen red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 17. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983 (predseda red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 18. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984 (predseda red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 19. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984 (predseda red. rady).
- Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 20. Zv. 3. Slavistika. (Jazykoveda.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986 (predseda red. rady).

Zostavil L. Dvonč

Životné jubileum docenta Petra Baláža

Jubilant doc. dr. Peter Baláž, CSc., vošiel do vedomia slovenčinárov a profesionálnych používateľov slovenského jazyka novinárov ako zapálený šíriteľ kultivovanej slovenčiny a poznatkov o našom jazyku. Vychoval mnohých učiteľov slovenčiny pre naše školy, už viac ako dve desaťročia má rozhodujúcu účasť na formovaní jazykového vedomia a kultivovaní jazykových prejavov žurnalistov a v tom istom časovom rozpätí pôsobí ako organizátor letného seminára slovenského jazyka *Studia Academica Slovaca*. Za jeho vzácnou skromnosťou odhaľujeme neobyčajnú pracovitosť, húževnatosť a oddanosť svojej profesii, čo prináša slovenskej jazykovede značný úžitok, a to v jej veľmi dôležitej oblasti, akou je kultivovanie jazyka a jazyková výchova.

Narodil sa 27. júna 1928 v Potvoriciach (okres Trenčín). Spomínané vlastnosti v ňom dozrievali v neľahkých materiálnych podmienkach stredoškolských štúdií, po ktorých sa zapísal na Pedagogickú fakultu UK v Bratislave a súčasne sa upísal slovenskému jazyku (popri slovenčine študoval hudobnú výchovu).

Vysokoškolské štúdium dovŕšil na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Odborne rástol ako žiak takých prominentov našej jazykovedy ako J. Štolc, E. Jóna a E. Pauliny. Prof. Štolc ho získal pre dialektologický výskum (zhromažďoval nárečový materiál podľa dotazníka Jazykovedného ústavu SAV), prof. Jóna v ňom vzbudil záujem o dejiny spisovnej slovenčiny a prof. Pauliny ho svojou fonologickou teóriou zaujal natoľko, že neskôr absolvoval ročný študijný pobyt vo Fonetickom ústave Karlovej univerzity v Prahe, kde študoval fonetiku u prof. B. Hálu a prof. M. Romportla, pričom vplýval naň aj prof. V. Skalička pri štúdiu všeobecnej jazykovedy. Široký odborný rozhľad zužitkoval potom pri príprave kandidátskej dizertačnej práce zameranej na otázky súčasnej spisovnej slovenčiny a jej dejín.

Svoju erudíciu naplno uplatňuje ako vysokoškolský učiteľ od roku 1953, keď začal pracovať na Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Do roku 1965 odovzdával svoje vedomosti študentom slovenského jazyka a v tom istom roku prestúpil na Katedru novinárstva (neskôr pomenovanú ako Katedra teórie a dejín žurnalistiky) Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde začal viesť prednášky zo slovenského jazyka. Aj v súčasnosti pripravuje poslucháčov žurnalistiky na prácu v rozhlase a televízii, a to najmä na prednáškach a seminároch o osobitostiach rozhlasovej a televíznej reči. V roku 1985 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu a v roku 1987 bol vymenovaný za docenta slovenského jazyka.

Osobitný význam má jeho neúnavná práca pri šírení slovenského jazyka a našej kultúry za hranice našej vlasti. Už takmer štvrtstoročie nepretržite vykonáva rozličné funkcie na letnom seminári slovenského jazyka. V rokoch 1963—1964 pôsobil ako lektor slovenčiny na Letnej škole slovanských štúdií na Karlovej univerzite v Prahe, v ďalších rokoch pracoval ako lektor a tajomník a pritom aj prednášal na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry a od roku 1965 je zástupcom riaditeľa. Je spoluvorcom koncepcie tohto seminára, jeho vedeckého, kultúrneho aj učebného programu a patrí k jeho organizátorským oporám. Vykonal nesmierne veľa práce na prospech zveľaďovania tohto seminára a má obrovský podiel na tom, že sa o seminár zaujíma z roka na rok väčší počet zahraničných milovníkov a obdivovateľov nášho jazyka a našej kultúry. V roku 1984 mu udelili Čestné uznanie Slovenského literárneho fondu za propagáciu slovenskej kultúry.

Publikácie jubilanta sa rozčleňujú na štyri oblasti. V prácach zameraných na dejiny spisovnej slovenčiny osvetľuje Štúrovu koncepciu spisovného jazyka a osobitnú pozornosť venuje zvukovej stránke Štúrovej slovenčiny. Poznatky o fonetike a fonológii súčasnej spisovnej slovenčiny zachytil vo vysokoškolských skriptách. Viaceré štúdie a články sa zapodieávajú otázkami jazykovej kultúry v prostriedkoch masovej komunikácie a propagandy, dotýkajú sa jazyka a štýlu dnešnej podnikovej a centrálnej tlače, rozhlasu a televízie. Závažné sú jeho štúdie o slovenčine ako cudzom jazyku: *Slovenčina ako cudzí jazyk*, *Slovesný vid v slovenčine ako cudzom jazyku*, *Z morfolologickej problematiky slovenčiny ako cudzieho jazyka*. Závažnosť týchto štúdií spočíva v tom, že pomáhajú budovať lingvistické základy štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka. Svoje poznatky o slovenčine a skúsenosti s cudzincami pri vyučovaní slovenského jazyka využil pri spracúvaní vysokoškolských skript a učebníc slovenčiny pre cudzincov. Je spoluautorom učebníc, ktoré vyšli v ruštine, nemčine, angličtine, španielčine, francúzštine a taliančine. Jeho štúdie a učebnice

majú priekopnícky význam, pretože pomocou nich sa buduje lingvistická a didaktická báza slovenčiny v úlohe cudzieho jazyka.

Práca P. Baláža je organickou zložkou úsilia slovenských jazykovedcov o to, aby kultivovaná slovenčina prenikla do najširšieho okruhu používateľov nášho jazyka. Bez jeho vytrvalej, dôslednej mravčej jazykovo-výchovnej práce medzi žurnalistami a adeptmi žurnalistiky, bez jeho organizátorskej účasti na letnom seminári slovenského jazyka a kultúry a bez jeho didaktických poznatkov a skúseností z vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka by bolo toto úsilie citeľne oslabené. Želáme mu, aby mu žiadne prekážky nebránili vykonať ešte veľa v oblasti jazykovej kultúry a pri šírení slovenského jazyka a prostredníctvom neho aj pri propagácii slovenskej kultúry medzi zahraničnými záujemcami o náš jazyk.

J. Dolník

Súpis prác doc. Petra Baláža za roky 1956–1987

Bibliografia jazykovedných prác P. Baláža je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petítom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom časopise alebo zborníku, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1956

- Dvonč, L.: Rytmický zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava 1955. — In: Slovenská reč, 21, 1956, s. 380–383 (rec.).
Slovenská reč, 21, 1956, č. 1–2. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, č. 7, 4. s. obálky (ref.).
Ako hodnotíme citoslovcia vo vete. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, č. 4, 4. s. obálky.
Konferencia o otázkach gramatiky a slovníka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2, 1956, s. 186–189 (správa o pracovnej konferencii o sporných otázkach slovenskej gramatiky a o niektorých problémoch lexikológie, konanej v dňoch 15.–16. 12. 1955 v Bratislave).

1957

- Český jazyk, 6, 1956. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, č. 2, 3.–4. s. obálky (ref.).
Za spresnenie pojmov v jazykovej výchove. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 3, 1957, s. 173–174 (správa o porade o jazykovednej terminológii v učebniciach jazykovej výchovy, konanej dňa 6. 12. 1956 v Bratislave).

1958

- O učiteľovom hlase. — Za socialistickú školu, 7, 1958, s. 378–382.

- Český jazyk, 7, 1957, č. 1–8. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 4, 1958, č. 1, 3.–4. s. obálky (ref.).

1959

- Český jazyk, 8, 1958. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 5, 1959, s. 188–190 (ref.).

1960

Český jazyk a literatúra, 9, 1959. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 6, 1960, s. 189–191 (ref.).

1961

O obsahu vyučovania slovenského jazyka na pedagogických inštitútoch. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 165–169.

Český jazyk a literatúra, 10, 1960. — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 61–63 (ref. o príspevkoch s jazykovou tematikou).

Listujeme v českom metodickom časopise. [Český jazyk a literatúra, 11, 1960/1961.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 336–3. s. obálky (ref. o príspevkoch s jazykovou tematikou).

Obvodné konferencie o vyučovaní slovenského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 187–188 (správa o obvodných konferenciách o vyučovaní slovenského jazyka, konaných po skončení 1. polroku školského roku 1960/1961 v Bratislave, Košiciach, Banskej Bystrici, Nitre a Ružomberku).

1963

Slovenská gramatika a sloh (pre 2. ročník pedagogických škôl). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 134 s. (spoluautori J. Findra, J. Holý).

1964

Učebnica slovenského jazyka pre pedagogické inštitúty. 1. diel. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 320 s. (spoluautori J. Janko, J. Matejčík, J. Rešetár).

Zvuková stránka slovenčiny v ponímaní Ľudovíta Štúra. — In: Sborník Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave so sídlom v Trnave. 4. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra. Philologica. 1. Red. J. Gregorec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 67–86.

Výslovnosť dvojhlasok *ia, ie, iu*. — Umelecké slovo, 2, 1964, s. 25. — Tamže: O výslovnosti zdvojených spoluhlások (s. 45).

1965

Slovenská gramatika a sloh (pre 3. a 4. ročník pedagogických škôl). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965. 184 s. (spoluautori J. Findra, J. Holý, J. Ružička).

Neučíť o jazyku, ale jazyk. [Betáková, V. — Patáková, M.: Zbierka štylizračných cvičení k učebnej látke zo slovenského jazyka v ročníkoch 6–9 ZDŠ. Bratislava 1964.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/1965, s. 315–316 (ref.).

1966

Slovenský jazyk. (Príručka pre cudzincov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 148 s. — 2. vyd. 1968. — 3. vyd. 1970 — 4. vyd. 1974 (spoluautor M. Darovec).

K vyučovaniu tvorenia slov. — In: Z teórie vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič — L. Ivaničová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 81–82.

1967

O špecifickosti kodifikácie spisovnej výslovnosti. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 182.

1972

Lehrbuch der slowakischen Sprache für Slawisten. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 248 s. — 2. vyd. 1978. 272 s. (spoluautor M. Darovec).

Diskusné príspevky. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 67–68, 320–322.

1973

Manuel de slovaque à l'usage des slavissants. (Paralelný slov. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 296 s. — 2. vyd. 1981. 312 s. (spoluautori M. Darovec, J. Bartoš).

La lingua slovacca. 1. vyd. Bratislava, Ústav školských informácií 1973. 250 s. (spoluautor M. Darovec).

1974

O priateľoch našej krajiny hovoríme s tajomníkom SAS-u PhDr. Petrom Balážom. — Večerník, 9. 8. 1974, s. 7 (rozhovor D. Machalovej s P. Balážom).

1975

Učebnik slovacckogo jazyka dla slavistov. (Paralelný slov. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 352 s. (spoluautori M. Čabala, M. Darovec).

1976

Slovak for Slavicists. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 304 s. — 2., oprav. vyd. 1985. 288 s. (spoluautori M. Darovec, H. Trebatická).

Novinár a spisovný jazyk. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 12, 1976, č. 1, s. 37–43.

Vetná stavba v praxi niektorých okresných novín. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 12, 1976, č. 3, s. 38–44.

O jazyku okresných novín v Stredoslovenskom kraji. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 12, 1976, č. 4, s. 41–54.

1977

Slovenský jazyk. 1. diel A. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1977. 140 s. — 2. vyd. 1979. — 3. vyd. 1982 (spoluautori A. Bujalka, A. Rýzková).

Slovná zásoba v praxi okresných novín. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 13, 1977, č. 1, s. 40–44.

O spájaní slov vo vete. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 13, 1977, č. 3, s. 53–58.

Zaujímavá publikácia o audio-vizuálnej reči v televízii. [Koščo, J.: Reč publicistiky v televízii. Bratislava 1976.] — In: Kontakt, 1977, č. 5, s. 37–40 (ref.).

1978

Predložky v praxi okresných novín. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 14, 1978, č. 1, s. 34–40.

1980

Trpný rod v novinárskom texte. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 16, 1980, č. 1, s. 56–61.

Prenášanie významu slova v novinárskych prejavoch. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 16, 1980, č. 2, s. 46—50.

1982

Malá encyklopédia žurnalistiky. Red. L. Jacz. Bratislava, Obzor 1982. 576 s. (člen kolektívu autorov).

Štúrova koncepcia spisovného jazyka. — In: Studia Academica Slovaca. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 31—47. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Slovakistické štúdie. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 255—261.

Specifika rozhlasovej a televíznej reči. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 130—134.

1983

Fonologická sústava Štúrovej spisovnej slovenčiny. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 23—35.

1985

Slovenský jazyk pre Talianov. (Paralelný tal. názov.) 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1985. 216 s. (spoluautor M. Darovec, prekladateľ F. Hruška).

Pedagogická encyklopédia Slovenska. 2. diel. P — Ž. Red. O. Pavlík, Bratislava, Veda 1985. 704 s. (člen kolektívu autorov).

Slovesný vid v slovenčine ako cudzom jazyku. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 35—55.

Spisovná slovenčina v Štúrovom ponímaní. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Žurnalistika. 15.—16. Red. F. Ruttkay. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, s. 17—29.

Slovenské odborné názvoslovie. — Osvetová práca, 35, 1985, s. 25.

1986

Redundancia ako faktor zrozumiteľnosti žurnalistického prejavu. — In: Zrozumiteľnosť novinárskych výpovedí ako predpoklad ich účinnosti. Red. A. Tušer. Bratislava, Novinársky študijný ústav v Bratislave 1986, s. 67—70.

Slovenčina ako cudzí jazyk. — In: Studia Academica Slovaca. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 41—43.

Z morfolologickej problematiky slovenčiny ako cudzieho jazyka. — In: Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu v Bratislave 1986, s. 190—195.

1987

Manipulácia prostredníctvom jazyka. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 23, 1987, č. 2, s. 40—52.

Zrozumiteľnosť novinárskych prejavov. — Okresné noviny. Bulletin pre redaktorov okresných novín na Slovensku, 23, 1987, č. 1, s. 34—37.

Zostavil L. Dvonč

Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 1985–1987

Činnosť Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV vo funkčnom období 1985–1987 vychádzala z uznesení a plánov práce prijatých na predchádzajúcom valnom zhromaždení, ktoré sa konalo 14. decembra 1984. Viaceré zložky tejto činnosti sledovali nielen prehlbovanie vlastnej odbornej, vedeckovýskumnej práce členov spoločnosti, ale aj starostlivosť o odovzdávanie výsledkov jazykovedného výskumu širšej verejnosti.

Celú činnosť SJS viedol výbor, ktorý pracoval v tomto zložení: prof. dr. J. Mistrík, DrSc., predseda, člen korešpondent SAV J. Kačala, podpredseda, doc. dr. E. Bajziková, CSc., podpredsedníčka, doc. dr. J. Mlacek, CSc., vedecký tajomník (do 1. apríla 1987), PhDr. K. Hegerová, hospodárka, od 1. apríla 1987 aj vedecká tajomníčka, A. Ferencíková, CSc., PhDr. V. Krupa, DrSc., dr. E. Kučerová, CSc. (do 16. 11. 1987), dr. Š. Peciar, CSc.; členovia: prof. dr. J. Findra, DrSc., doc. dr. J. Sabol, CSc., prof. dr. J. Oravec, DrSc. (do konca apríla 1986), dr. G. Gotthardová (do 1. 7. 1986), doc. dr. E. Krošláková, CSc. Revízormi boli doc. dr. Š. Švagrovský, CSc., a dr. K. Buzássyová, CSc.

Výbor sa v uplynulom funkčnom období zišiel desať ráz. Okrem toho sa uskutočnilo niekoľko schôdzí užšieho výboru na riešenie akútnych otázok, ktoré sa príležitostne vyskytovali v priebehu troch rokov pri plnení úloh vyplývajúcich z plánu.

Slovenská jazykovedná spoločnosť združuje v súčasnosti 230 členov. V tomto funkčnom období odišli z našich radov bývalí členovia výboru prof. dr. J. Oravec, DrSc., PhDr. E. Kučerová, CSc., a riadni členovia prof. Š. Krištof, dr. J. Madunický, dr. Š. Horváth a dr. K. Bitter. Výbor na svojich zasadnutiach schválil prijatie nových členov SJS (A. Anetková, D. Bačíková, O. Balšínková, J. Benkovičová, D. Čepáková, J. Dolník, L. Kachničová, L. Kapitáňová, M. Lenghardt, A. Szabóová, G. Szabómihályová, D. Michalková, O. Orgoňová, E. Pícha, A. Šebestová, J. Šteučeková, A. Výdurková, T. Žáryová, M. Mika, A. Škapincová, V. Patráš, P. Odaloš).

Výbor usmerňoval činnosť SJS v súlade s plánom. Išlo o plnenie viacerých úloh.

1. *Prednášková činnosť.* — Prednášková činnosť prebiehala v Bratislave a v pobočkách podľa plánu, pričom sa v r. 1985 uskutočnilo 47 vedeckých prednášok spojených s diskusiou, v r. 1986 51 prednášok a v r. 1987 45 vedeckých prednášok. Výboru a vedeniam pobočiek sa darí presadzovať zámer, aby sa v prednáškach výraznejšie uplatnila tematika z metodológie jazykovedy a z interdisciplinárnych problémov, ďalej orientácia na spájanie jazykovednej teórie s jazykovou praxou a aby sa osobitný zreteľ bral aj na aktuálne jubileá a spoločenské príležitosti. Osobitné miesto v celej prednáškovej činnosti mali prednášky jubilujúcich jazykovedcov z radov členov SJS. V roku 1985 prednášali v SJS dvaja zahraniční lingvisti (1 zo ZSSR, 1 z MLR), v r. 1986 6 zahraniční lingvisti (3 z NDR, 3 z SFRJ) a v r. 1987 2 (oba z SFRJ). Všetci prednášatelia boli hosťami UK alebo SAV. Vlastných hostí SJS v uplynulom období nemala.

V polovici r. 1986 skončila svoju činnosť pobočka v Trnave. Členovia pobočky sa v súvislosti s prechodom na nové pracoviská zapájajú do činnosti SJS v Bratislave a v Nitre. Popri vedeckých prednáškach v Bratislave a v pobočkách sa v rámci SJS pravidelne konali prednášky, diskusie a semináre popredných jazykovedcov v sekcii mladých lingvistov v Bratislave.

SJS v tomto období sama neorganizovala samostatné konferencie ani semináre, pri niektorých však bola spoluorganizátorom (seminár Onomastika a škola, 9. celoslovenská onomastická konferencia).

2. *Vedeckovýskumná činnosť.* — Vedeckovýskumná činnosť sa v rokoch 1985—1987 rozvíjala niekoľkými smermi. V nadväznosti na vedeckovýskumnú činnosť v predchádzajúcich funkčných obdobiach pokračoval výskum súčasnej slovenskej hydronymie, ktorý sa stal súčasťou čiastkovej úlohy štátneho plánu základného výskumu. Zodpovedným riešiteľom bol dr. M. Majtán, CSc., z JÚLŠ SAV. Vo výskume tejto úlohy sa pokročilo natoľko, že sa završila inventarizácia všetkého príslušného materiálu a pokračuje sa v jeho analýze. Ako prvý výstup pri riešení úlohy vyšla v spolupráci s Inštitutom Języka Polskiego PAN v Krakove monografia M. Majtána a K. Rymuta *Hydronimia dorzecza Orawy* (Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1985. 141, s.). Čiastkové výsledky výskumu sa publikovali vo viacerých štúdiách a referátoch.

V pláne vedeckovýskumnej činnosti boli aj záverečné práce na rukopise *Encyklopédie jazykovedy*, ktorá bola 1. 7. 1985 odovzdaná do výroby vo vydavateľstve Obzor v rozsahu okolo 2200 strán textu.

3. *Edičná činnosť.* — Edičná činnosť pokračovala v tomto funkčnom období približne v tom istom rozsahu ako v minulých rokoch. V r. 1985 vyšiel 8. zväzok *Recueil linguistique de Bratislava*, do tlače je pripravený 9. zväzok. Od r. 1982 výbor SJS vydáva bulletin *Zápisník slovenského jazykovedca*. Jeho náplňou sú predovšetkým tézy prednášok, informácie o jazykovedných podujatiach, o knižných novinkách a o živote SJS a jej členov. V každom kalendárnom roku vyšli 4. čísla. Pokiaľ ide o popularizáciu výsledkov jazykovedného výskumu, SJS mala pod patronátom jazykovú rubriku v *Nedeľnej Pravde* a v časopise *Smer*.

4. *Spolupráca.* — SJS úzko spolupracovala s Jazykovým sdužením pri ČSAV v Prahe. Spolupráca s inými vedeckými spoločnosťami bola viac-menej sporadická, zakladala sa prevažne na osobnej spolupráci niektorých členov s inými vedeckými spoločnosťami, so SAK ČSSR a Slovenským literárnym fondom.

V tomto volebnom období hospodárenie viedla K. Hegerová a bežnú agendu predseda spolu s vedeckým tajomníkom J. Mlackom do 1. 4. 1987. Počas neprítomnosti tajomníka J. Mlacka vykonávala tajomnícke práce K. Hegerová. Výbor vypracoval návrhy na mimoriadne odmeny zo Slovenského literárneho fondu pri príležitosti životných jubileí (60. a 70. narodeniny) viacerých členov SJS.

Administratívne práce vykonával pracovník JÚLŠ SAV V. Gregor.

Záver. Činnosť SJS bola v uplynulom funkčnom období rozsiahla a pestrá. Rozvíjali sa v nej tradičné formy odbornej záujmovej činnosti, ale zároveň sa uplatňovali aj nové momenty, ktoré znamenali obohatenie celej práce. Možno povedať, že plán práce, ktorý sa sformuloval na predchádzajúcom valnom

zhromaždení, ako aj plány na jednotlivé roky sa splnili. Napriek tomu sú však v činnosti spoločnosti isté rezervy, ktoré umožnia ďalšiu prácu zdokonaľovať a prehlbovať.

K. Hegerová

Správa o valnom zhromaždení SJS pri SAV

Dňa 8. decembra 1987 sa v budove Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave konalo valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (SJS pri SAV). Valné zhromaždenie otvoril a viedol dovtedajší predseda SJS prof. dr. J. Mistrík, DrSc. Po otvorení zvolilo valné zhromaždenie SJS volebnú a návrhovú komisiu. Predsedom prvej sa stal doc. dr. P. Baláž, CSc., predsedom druhej dr. P. Žigo, CSc.

Správu o činnosti SJS za trojročné funkčné obdobie od 14. 12. 1984 do 8. 12. 1987 predniesla zastupujúca vedecká tajomníčka SJS dr. K. Hegerová. Správu revíznej komisie o hospodárskej činnosti predniesol doc. dr. Š. Švagrovský, CSc.

V diskusii L. Dvonč ocenil prácu výboru SJS na pripravovanej Encyklopédii jazykovedy, ktorá bola odovzdaná r. 1985 do vydavateľstva Obzor, a hovoril o jej zadani do tlače. K. Buzássyová žiadala uvážiť možnosti SJS pomôcť pri organizovaní olympiády slovenského jazyka. K tejto otázke sa vyslovili aj ďalší diskutujúci: M. Majtán navrhol uvažovať o centrálnom organizačnom zabezpečení olympiády, ktorá sa už začala v rámci stredoškolskej odbornej činnosti, J. Findra konštatoval, že v Banskej Bystrici je garantom súťaže okresné pedagogické stredisko a že do práce pri organizovaní celoslovenskej olympiády sa musia zapojiť predovšetkým krajské pedagogické ústavy. J. Mistrík navrhol, aby sa na túto problematiku orientovala niektorá z jazykových rubriek v dennej tlači.

Diskusný príspevok I. Masára sa týkal organizovania valných zhromaždení SJS. Bolo by vhodné organizovať valné zhromaždenie nielen v Bratislave, ale aj v jednotlivých pobočkách.

J. Mistrík konštatoval ochabnutie záujmu o prednáškovú činnosť (rovnaká situácia je aj v Čechách) a navrhol oživiť záujem o prednášky založením niektorých odborných sekcií. K. Buzássyová poznamenala, že frekvencia prednášok je priveľká, vhodnejšie by možno bolo usporadúvať vedecké prednášky hoci len raz do mesiaca. Pozornosť treba venovať témam s interdisciplinárnym charakterom, ktoré by zvýšili záujem a vzájomnú informovanosť členov SJS a Kruhu moderných filológov o vlastnej práci. Diskutujúca sa dotkla aj problému malej účasti mladých jazykovedcov na prednáškach. V tom na ňu nadväzovali aj ďalší účastníci diskusie.

K prednáškovej činnosti sa vyjadril aj P. Šíma, ktorý navrhol reorganizovať spôsob odovzdávania informácií na prednáškach: tézy prednášok treba rozoslať vopred, na stretnutiach by bolo užitočnejšie viac diskutovať. G. Horák navrhol, aby sa text prednášal, nie čítal; po takto prednesenom texte by mala nasledovať voľná diskusia. L. Dvonč navrhol reagovať v prednáš-

kach aj na aktuálne poznámky verejnosti o práci jazykovedcov, a tak nadväzovať širší dialóg aj s nejazykovedcami. K tomuto návrhu sa pripojila aj E. Sekaninová s tým, že by v prednáškovej činnosti mali byť zastúpené aj referáty a diskusie o nových jazykovedných prácach. L. Rybár odporúčal uvážiť, či by mladých jazykovedcov neaktivizovalo viac prednášok práve z oblasti súčasného jazyka.

Diskusiu uzavrel predseda SJS. Na viaceré otázky z diskusných príspevkov podal konkrétne odpovede. Prisľúbil, že podnety na ďalšiu prácu začlení nový výbor do plánu činnosti na nasledujúce obdobie.

Voľby nového výboru SJS viedol predseda volebnej komisie P. Baláž. V úvode sa poďakoval doterajšiemu výboru aj vedeniam pobočiek za rozsiahlu a iniciatívnu prácu v uplynulom období a predstavil valnému zhromaždeniu návrh na nový výbor. Tajným hlasovaním valné zhromaždenie jednomyseľne zvolilo nový výbor v tomto zložení (abecedne): doc. dr. E. Bajžíková, CSc., PhDr. K. Buzássyová, CSc., P. Ďurčo, CSc., A. Ferenčíková, CSc., prof. dr. J. Findra, DrSc., PhDr. K. Hegerová, člen korešpondent SAV J. Kačala, doc. dr. E. Krošláková, CSc., PhDr. V. Krupa, DrSc., prof. dr. J. Mistrík, DrSc., doc. dr. J. Sabol, CSc., PhDr. P. Žigo, CSc., členmi revíznej komisie sa stali doc. dr. P. Baláž, CSc. a doc. dr. Š. Švagrovský, CSc.

P. Baláž oznámil tento výsledok volieb valnému zhromaždeniu a zaželel novozvolenému výboru veľa úspechov v ďalšej práci na prospech celej slovenskej jazykovedy. V mene nového výboru sa účastníkom valného zhromaždenia poďakoval za dôveru J. Mistrík, ktorý predniesol aj rámcový plán činnosti SJS a jej výboru na nasledujúce obdobie. Plán obsahuje tieto základné úlohy: 1. pokračovať v prednáškovej činnosti v Bratislave a vo všetkých pobočkách, ako aj v sekcii mladých lingvistov, uvažovať o založení odborných sekcií; spolupracovať pri sociolingvistickom výskume, ktorý organizuje JÚLS SAV; prednášky tematicky orientovať na aktuálne úlohy jednotlivých jazykovedných disciplín; 2. pokračovať vo vydávaní bulletinu *Zápisník slovenského jazykovedca*, a to v doterajšom zameraní a v doterajšom rozsahu, a v prípravách ďalších zväzkov zborníka *Recueil linguistique de Bratislava*; 3. spolupracovať pri organizovaní 3. celoslovenskej dialektologickej konferencie s medzinárodnou účasťou, mať patronát nad jazykovými rubrikami v Nedeľnej Pravde a v Smere.

Napokon predseda návrhovej komisie P. Žigo predniesol návrh uznesení z valného zhromaždenia SJS. Valné zhromaždenie SJS: 1. schvaľuje správu o činnosti SJS v minulom funkčnom období; 2. schvaľuje revíznú správu o hospodárskej činnosti SJS v minulom funkčnom období a udeľuje absolútorium hospodárke SJS K. Hegerovej; 3. prijíma rámcový plán činnosti SJS na roky 1988—1990; 4. odporúča výboru SJS, aby sa zaoberal otázkou organizovania olympiád slovenského jazyka.

Na záver organizačnej časti valného zhromaždenia sa J. Mistrík poďakoval všetkým prítomným za účasť a diskutujúcim za podnety do ďalšej práce SJS a jej výboru.

Vo vedeckej časti valného zhromaždenia SJS odznela prednáška E. Horáka *O perspektívach jazykovednej slavistiky*. Po prednáške bola živá a vecná diskusia.

Hneď po skončení valného zhromaždenia SJS sa zišiel nový výbor, aby zvolil

svojich funkcionárov na budúce obdobie. Predsedom SJS sa opäť stal J. Mistrík, podpredsedami E. Bajžíková a J. Kačala, vedeckým tajomníkom P. Ďurčo a hospodárkou K. Hegerová. Vedenia pobočiek budú mať v tomto funkčnom období takéto zloženie: Banská Bystrica: J. Findra (predseda), J. Klincková (tajomníčka); Prešov: J. Sabol (predseda), J. Kriššáková (tajomníčka); Nitra: E. Krošláková (predsedníčka), T. Žilka (tajomník).

K. Hegerová

Konferencia o význame bernolákovského hnutia v našich dejinách

Pri príležitosti 200. výročia Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny usporiadali Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Literárnovedný ústav SAV, Ústav historických vied SAV, Matica slovenská a Filozofická fakulta Univerzity J. A. Komenského v Bratislave interdisciplinárnu vedeckú konferenciu o význame bernolákovského hnutia v našich dejinách. Konferencia sa konala v dňoch 22.—24. septembra 1987, pričom jej pracovná časť prebiehala v Dome ROH v Bratislave a slávnostná časť v Nových Zámkoch. Na konferencii sa zúčastnilo do 90 účastníkov, zväčša z radov historikov, literárnych historikov a jazykovedcov zo Slovenskej akadémie vied, z filozofických a pedagogických fakúlt, z Matice slovenskej, muzeálnych pracovníkov a pedagógov zo stredných škôl, najmä z gymnázií.

Konferencia mala široký tematický záber a interdisciplinárny charakter. Otvoril ju riaditeľ Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV člen korešpondent SAV J. Kačala. V otváracom prejave zdôraznil, že významné dejinné etapy v živote slovenského národa sú spojené s riešením jazykovej otázky Slovákov a že prvá kodifikácia spisovnej slovenčiny nevyplývala iba z vnútorných jazykových zákonitostí a potrieb, ale bola zákonitým výrazom spoločenských, kultúrnych a národných potrieb, lebo šírenie osvety a kultúry medzi ľudom sa malo uskutočňovať vo vlastnom národnom jazyku.

Úvodná časť rokovania konferencie bola venovaná referátom a koreferátom s cieľom poukázať na historické a kultúrno-historické predpoklady bernolákovského hnutia. V. Čičaj hovoril o ideovo-politickom zakotvení jozefinizmu ako vyvrcholenia politiky osvieteniského absolutizmu počas desaťročného panovania Jozefa II. v rokoch 1780—1790. M. Vyvíjalo sa zaoberala ideovým programom bernolákovského hnutia, pričom novátorsky spracovala dosiaľ zanedbávanú problematiku Prešporských novín a ich vplyvu na osvieteniské a národnoobrodenské myslenie bernolákovcov. E. Kowalská podala obraz školských pomerov a vzdelanosti vôbec na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia, keď školský zákon Ratio educationis z r. 1779 dal podnet na prepracovanie školského systému, ktorý sa stal východiskom a oporou nového typu vzdelania. J. Povážan predstavil vzťah ostrihomského kanonika J. Palkoviča k bernolákovskému hnutiu. Tento vzťah vyjadril J. Palkovič aj prakticky tým, že preložil do bernolákovčiny celú bibliu a významnou mierou prispel k vydaniu Bernolákovho Slovára. Genealógiu oravských Bernolákovcov pred-

stavil vo svojom referáte P. Horváth. J. Šimončič na záver vykreslil obraz bernolákovských osláv v Trnave, ktoré sa konali pri 150. výročí kodifikácie spisovnej slovenčiny v r. 1937.

Popoludňajšie referáty a koreferáty sa týkali jazykovednej problematiky. Pohľad na genézu a vývin bernolákovskej jazykovej normy, ktorá vychádzala z úzu západoslovenských vzdelancov a zo západoslovenskej kultúrnej tradície, obsahoval referát R. Krajčoviča. I. Kotulič analyzoval vzťah Bernolákovskej a kultúrnej slovenčiny z predkodifikačného obdobia. Zdôraznil najmä to, že na rozdiel od nekodifikovanej kultúrnej slovenčiny západoslovenského typu Bernolákov spisovný jazyk predstavuje kvalitatívne nový, kodifikovaný jazykový útvar. E. Krasnovská hovorila o tom, že podobné postoje k jazyku a jeho kodifikácii ako bernolákovci mal aj J. I. Bajza, nebol však v tom dôsledný. L. Bartko sledoval v referáte ohlasy a pôsobenie bernolákovčiny na východnom Slovensku, E. Jóna ukázal miesto A. Bernoláka vo vývine slovenskej jazykovedy. K. Habovštiaková charakterizovala Bernolákov jazykovedné dielo ako závažný uzlový bod vo vývine slovenského jazyka, otvárajúci novú epochu v dejinách slovenského národa. Bernolákovým predhovorom k Slováru a jeho národno-politickým kontextom sa v svojom referáte zaoberal J. Chovan. M. Hayeková zhodnotila Bernolákov Slovár ako dôležitý medzník v slovenskej lexikografii, J. Muránsky sledoval východiská pravopisných princípov A. Bernoláka a ich miesto vo vývine pravopisu spisovnej slovenčiny, P. Žigo si všimol vyjadrenie kategórie času a A. Ferencíková vyjadrovanie medzivetného časového vzťahu v bernolákovčine.

Referáty druhého dňa boli tematicky usporiadané do dvoch častí. Prvý blok referátov sa týkal jazykovej problematiky Bernolákovho Slovára a diela J. Fándlyho, druhý blok bol zameraný na literárnu koncepciu bernolákovcov.

V referáte *Osobitosti lexiky bernolákovského obdobia* sa J. Dolník sústreďoval najmä na Bernolákov Slovár. Objasnil podstatu Bernolákovho Slovára ako kodifikačného diela na pozadí súčasnej teórie spisovného jazyka. Vzhľadom na to, že sa A. Bernolák pri kodifikačnom spracovaní slovnej zásoby neobmedzil na útvary normu kultúrnej západoslovenčiny, ale prihliadal aj na komunikačnú normu (do Slovára sú zahrnuté aj nárečové slová, ktoré neboli súčasťou západoslovenského kultúrneho úzu), možno Slovár pokladať za obraz synchronnej dynamiky slovnej zásoby formujúcej sa spisovnej slovenčiny. V. Blanár v referáte *Opis slovnej zásoby v Bernolákovom Slovári* načrtnol nové možnosti pri teoretickom pohľade na spracovanie slovnej zásoby Bernolákovho Slovára. Na základe chystaného Historického slovníka slovenského jazyka možno pomerne objektívne posúdiť, kde A. Bernolák nadväzoval na tradíciu kultúrnej západoslovenčiny a kde tvoril neologizmy v duchu starších tradícií. Pri semaziologickej klasifikácii lexiky Slovára V. Blanár využil teoretické postupy, ktoré vypracoval vo svojich štúdiách z historickej semaziológie. Bernolákov Slovár z dialektologického aspektu osvetlil A. Habovštiak v referáte *Slovná zásoba Bernolákovho Slovára a slovenské nárečia*. Referent zdôraznil, že vo svetle najnovších jazykozemepisných výskumov slovenských nárečí (najmä po dokončení lexikálnej časti Atlasu slovenského jazyka) ešte výraznejšie vystupuje väzba medzi slovnou zásobou Slovára a lexikou slovenských nárečí. A. Bernolák dobre poznal slovnú zásobu nárečí a vo svojom diele ukázal nárečové heteronymá v obdivuhodnom rozsahu. B. Ricziová sa vo svojom príspevku zaoberala synonymiou. Povedala, že A. Bernolák uvádzal

v Slovári bohaté synonymické rady, ktoré sú už špecifikované kvalifikátormi z hľadiska jeho spisovnej kodifikácie a aj v tom možno vidieť prínos Slovára aj so zreteľom na kontinuálny vývoj slovenčiny. Právnej a administratívnej terminológii a jej využitiu v Bernolákovom Slovári sa vo svojom referáte venoval R. Kuchár. Konštatoval, že v porovnaní s dokladovým materiálom k Historickému slovníku slovenského jazyka je v Slovári pomerne malý počet administratívno-právnych termínov z cudzích jazykov. E. Krošláková v referáte *Frazeológia v Bernolákovom Slovári* ukázala na rozsah a spôsob spracovania frazém v Slovári. Jadro frazeológie v Slovári tvoria frazémy zo živého hovorového jazyka, popri nich zaznamenal A. Bernolák aj knižné frazémy a frazeológiu neľudového pôvodu. V Slovári sú zachytené aj varianty frazém. Bernolákov Slovár má vo vývine slovenskej frazeológie významné miesto, o čom svedčí aj vývinová dynamika frazém, ktoré na jednej strane kontinuálne nadväzujú na frazémy v Slovári, na druhej strane však naznačujú aj zreteľnú vývinovú variabilitu spojenú so spoločenskými, ideologickými a jazykovými faktormi.

Dalšie referáty s jazykovo-historickou problematikou boli venované dielu J. Fándlyho. Ideovým a odborným profilom diela J. Fándlyho sa zaoberal M. Petráš. M. Majtánová poukázala na známe aj menej známe predlohy Zelinkára a na botanických názvoch dokumentovala Fándlyho kodifikačnú prax. Na základe konfrontácie Fándlyho vinohradníckej terminológie s pomenovacími lexémami spomenutého terminologického okruhu v Bernolákovom Slovári poukázal J. Nižňanský na živú kontinuitu bernolákovskej terminológie s normovanou ľudovou slovnou zásobou.

Blok príspevkov venovaný literárnej problematike otvoril referát C. Krausa *Účasť bernolákovcov v dobovom literárnom kontexte*. V porovnaní s inými literárnymi prúdmi sledovaného obdobia bolo literárne účinkovanie bernolákovcov koncentrovanejšie, priamočiarejšie orientované na klasickú antickú literatúru. Literatúra bernolákovcov bola zároveň ukazovateľom slovenského literárneho klasicizmu, jeho integrujúcou súčasťou i spolutvorcom a spoluformovateľom. V referáte *Vzťah romantickej generácie k bernolákovskej slovenčine* E. Fordinálová ukázala, akú dôležitú úlohu zohrala bernolákovská kodifikácia v ďalších dejinách jazyka a národa. Nadväzovanie bernolákovcov na ľudovú slovesnosť zdôraznil vo svojom príspevku M. Kováč. V. Turčány sa v referáte *Prvá prozodická príručka v spisovnej slovenčine* sústredil na tvorbu J. Hollého ako teoretika verša. J. Hollý sa v prozodických postojoch rozchádzal s J. Palkovičom, mal vlastnú koncepciu prozódie. V. Mikula sa pri rozbere Hollého básnických obrazov sústredil na tie, ktoré poukazujú na jeho príslušnosť k osvietensko-berňolákovským koncepciám a postojom. V referáte *Hollého básnický jazyk a záhorské nárečia* K. Palkovič osvetlil podiel lexiky záhorských nárečí, ktoré J. Hollý dobre poznal, na slovnej zásobe jeho básní. Problematike Hollého prekladu frazém v porovnaní s Vergíliovým originálom Eneidy a so súčasným slovenským prekladom sa venovala J. Skladaná. Na bohatom frazeologickom materiáli z preloženého diela dokumentovala Hollého majstrovstvo a poznanie frazeológie, ktorá aj dnes prekvapuje svojou originalitou, obraznosťou a sviežosťou.

V záverečnom zhodnotení konferencie J. Kačala zdôraznil potrebu uedomovovania si historickej kontinuity slovenčiny. Vyzdvihol najmä to, že na konferencii sa z marxistických pozícií zhodnotila bernolákovská etapa vo vývine

nášho národného obrodenia, priniesli sa nové poznatky o bernolákovcoch a ich epoche, z hľadiska súčasnosti sa vyzdvihol najmä historický čin A. Bernoláka a bernolákovcov, rozhodnutie zaviesť ako spisovný jazyk Slovákov tú jeho podobu, ktorá sa vyvinula v západoslovenskom kultúrnom a spoločenskom centre. Priebeh a výsledky tejto interdisciplinárnej konferencie potvrdili, že bernolákovská kodifikácia spisovnej slovenčiny nevyplývala iba z vnútorných jazykových zákonitostí a potrieb. Mala široké spoločenské a kultúrne pozadie a dosah v slovenskom živote. Na ňu nadviazal aj Ľudovít Štúr.

Tretí deň konferencie mal slávnostný charakter. Jej účastníci sa v Nových Zámkoch, kde A. Bernolák pôsobil, zúčastnili na oslavách 225. výročia narodenia A. Bernoláka a 200. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny (kladenie vencov k soche A. Bernoláka a pri hrobke A. Bernoláka, slávnostná akadémia). Predstavitelia novozámockého okresu sa postarali o dôstojný charakter osláv. Literárne múzeum Pamätníka slovenskej literatúry Matice slovenskej v Martine pripravilo na slávnostnú akadémiu literárno-folklorne pásmo Rodostrom slovenčiny.

E. Krasnovská — M. Majtánová

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

Na jeseň r. 1987 sa do rúk našej verejnosti dostalo významné a netrpezlivo očakávané dielo *Krátky slovník slovenského jazyka* (KSSJ). Jednozväzkový KSSJ je výsledkom viacročnej práce kolektívu autorov oddelenia jazykovej kultúry JÚĽS SAV (J. Doruľa, J. Kačala, M. Marsinová, I. Masár, Š. Michalus, Š. Peciar, M. Pisárčiková, M. Považaj, V. Slivková, E. Smiešková, E. Tibenská, M. Urbanček), hlavnými redaktormi sú J. Kačala a M. Pisárčiková. V tejto kodifikácii najnovšieho stavu slovnej zásoby spisovnej slovenčiny sa spracúva okolo 50 000 najpoužívanejších slov. Úsilím autorského kolektívu KSSJ a jeho hlavnej redakcie bolo zachytiť v jednozväzkovom slovníku najpoužívanejšie slová súčasnej spisovnej slovenčiny ako funkčne a štylisticky diferencovaného celku: je to všeobecne používané jadro slovnej zásoby, pre každodenný styk príznačné hovorové a expresívne slová, z odborných a knižných výrazov rozšírené výrazy, ktoré sa vyskytujú v odbornom a publicistickom štýle, ďalej vrstva nových slov utvorených z domácich zdrojov alebo prevzatých (internacionalizmy a odborné výrazy); nájdeme tu aj menšiu vrstvu frekventovaných nespisovných slov. Čitateľ uvidí v slovníku aj výber skratiek.

Nový jednozväzkový výkladový slovník (tzv. malého typu) má nezastupiteľné miesto v rozvíjaní a upevňovaní našej jazykovej kultúry nielen preto, že starší šesťväzkový výkladový slovník stredného typu (1959—1968) už dávno nie je na knižnom trhu. KSSJ vychádza z prehľadnejšej jazykovednej teórie, opiera sa o dôkladnejšie poznanie súčasného spisovného jazyka a jeho štylovej klasifikácie. Na základe premyslenej lexikografickej teórie podáva na pomerne malom priestore informácie o lexikálnej, sémantickej, gramatickej, výslovnostnej, pravopisnej a štylovej stránke základnej slovnej zásoby. Lexikografické princípy diela sformulovali hlavní redaktori v Základných zásadách

spracovania slovníka (s. 11—28). V poslednom čase sa v lexikografických prácach prejavuje úsilie zmenšiť protirečenie medzi kontinuálnymi lexikálno-sémantickými vzťahmi a ich opisom ako diskretných javov v lexikografických dielach. Ďalej sa zdôrazňuje potreba ukazovať pri heslovom slove nielen semaziologické, ale aj onomaziologické vzťahy. Aj na tieto kritériá treba prizerať pri hodnotení nového lexikografického diela.

V nie príliš dlhých dejinách spisovnej slovenčiny zaostáva lexikografický opis za gramatickou a pravopisnou kodifikáciou. Preto nie je náhodné, že najcitlivejšou stránkou kodifikačnej práce je aj dnes lexikografický opis. Vývin spisovnej slovenčiny bol taký, že slovníková kodifikácia sa pohybuje medzi dvoma pólmi. Jedným je opora v českom spisovnom modeli a hodnotenie z hľadiska starších kultúrno-historických a jazykových česko-slovenských tradícií. Druhým je dôraz na historickú čistotu slovenčiny (rozumie sa tým najmä polarizácia v pomere k češtine). Je tu však ešte jeden činiteľ, na ktorý sa pozabudlo napr. pri kritike šesťväzkového výkladového slovníka v r. 1965. V prehľbujúcich a diferencujúcich sa komunikačných potrebách prebieha ustavične lexikálno-sémantická prestavba, pri ktorej sa mení miesto (t. j. hodnota) mnohých starších i novších lexikálnych prvkov v lexikálno-sémantickej paradigme. V priebehu 1—2 generácií sa spôsob začlenenia slova alebo naopak jeho ústup na okraj slovnej zásoby môže stať výraznejším, ako to bolo pred 25—50 rokmi, ale iné slová sa zas ocitnú v zóne prechodných javov. Taká je povaha lexikálno-sémantických javov a lexikografický opis vždy bude musieť zápasiť o primeranú klasifikáciu a zaradenie takýchto javov. (Preto má výskum smerov vývinovej dynamiky slovnej zásoby svoje opodstatnenie.)

KSSJ sa správne zmocňuje tejto vnútornej dynamiky. Pri slovách, v ktorých je ešte zjavný proces zdomácnovania, sa venuje primeraná pozornosť výslovnostným, pravopisným, gramatickým variantom a slovotvorným dubletám; variantné podoby a tvary sú totiž ukazovateľmi nových vývinových procesov. Pri prevzatých slovách sa v KSSJ uplatňuje tendencia písať podľa výslovnosti; v slovníku sa pritom rozlišujú tri stupne: a) uvádza sa iba zdomácnená podoba: *menčester*, *džem*; b) popri zdomácnenej podobe sa uvádza (obyčajným typom) aj pôvodný pravopis: *bekhend*, pôv. pís. *backhand*, ak sa ešte živo pociťuje pôvod slova; c) keď sa pri pravopise slov zreteľne prejavuje kolísanie, slová sa uvádzajú ako pravopisné varianty: *bít*, *beat*. V súlade s vývinovým trendom sa pri písaní domácich prísloviiek typu *dochuti*, *načierno* a príslovkových výrazov *do chuti*, *na čierno* ako základné jednotne uvádza písanie *dovedna* (otázku treba ešte detailnejšie premyslieť). Výraznejšie úsilie po jednoznačnej kodifikácii sa však prejavuje v lexikálnom výbere a pri štýlovom hodnotení lexikálnych prvkov.

Pri výbere a hodnotení slov postupoval autorský kolektív KSSJ uvážene. Oprel sa o teóriu spisovného jazyka a jazykovej kultúry vychádzajúcu z marxistickej koncepcie jazyka a z vyjadrovacej praxe socialistickej spoločnosti. Využil výsledky analýzy jedenásťčlennej odbornej pracovnej skupiny pri JÚLŠ SAV. V priebehu dvoch rokov komisia posúdila 1293 výrazových prostriedkov a v 597 prípadoch (46 %) sa jej záver odlišoval od stanoviska, ktoré sa zaujalo v prvých desiatich ročníkoch Slovenskej reči. V novej spoločenskej situácii sa vypracovala aj nová jazykovedná teória. Kritériá, ktoré sa uplatňovali pri hodnotení slovnej zásoby medzi dvoma vojnami, nemožno prenášať na hodnotenie výrazových prostriedkov po r. 1945. Na rozdiel od

hodnotenia v Slovenskej reči pracovná komisia (a tak aj KSSJ) označila za spisovné výrazy (s prípadným štylistickým príznakom) napr. tieto slová hodnotené v Slovenskej reči 30. rokov ako nesprávne: *dopoludnia*, *doobeda* (popri *predpoludním*), *dopadnúť* hovor. (popri *skončiť sa*, *vypáliť*), *dostať sa do úzkych* (popri *dostať sa do pomykova*), *otáľať* (popri *odkladať*, *váhať*), *omeškať sa* (popri *oneskoriť sa*), *okamžite* (popri *ihneď*), *nachádzať sa* (popri *byť*, *vyskytovať sa*), *napriek tomu* (popri *hoci*, *jednako*), *považovať* (popri *pokladať*), *dva-krát* (popri *dva razy*), *každoročne* (popri *každý rok*, *ročite*), *náhľad* (popri *mienka*), *čoskoro* (popri *skoro*, *čochvíľa*), *špicatý* (popri *končitý*), *šikovný* (popri *vrtký*, *obratný*, *zručný*) (porov. Kačala, SR, 43, 1978, s. 295—302). Táto kodifikačná skupina pokračovala vo svojej práci od 26. 1. 1984 do 14. 2. 1985; zaoberala sa zložitejšími prípadmi výberu a štylistického hodnotenia slov pri príprave KSSJ. Na základe práce komisie sa revidovali niektoré tradičné (puristické) prístupy k slovám ako *tužka*, *tužkový*, *nehoráznny*, *nutný*, *nezávadný*, *zdraviť*, *vinobranie*. Tieto slová sa v KSSJ uvádzajú ako spisovné (s príslušnými štylistickými kvalifikátormi). Vzhľadom na postavenie v súčasnej slovnej zásobe sa v KSSJ prehodnotili aj niektoré slová, ktoré sa v Slovníku slovenského jazyka (ďalej SSJ) uvádzali ako české, príp. nespisovné (a tomuto slovníku sa vyčítavali tendencie zbližovania s češtinou), napr. *ladvina*, *chrupavka*, *uplynulý*, *pahýľ*, *spojivka*, ale aj *sviečková* (hovor.), *nebojácny* (kniž.), *každopádne* (hovor.) a i. Hoci sa každý jednotlivý zložitejší prípad posudzoval kolektívne, z povahy veci vyplýva, že nie všetky hodnotenia sa stretnú s jednoznačným súhlasom. Tí, ktorí v KSSJ upriamia pozornosť na slová, čo boli v doterajších kodifikačných príručkách nejako „proskribované“, a keď si dobre nevšimnú, čo treba v slovníku rozumieť slovom subštandardné (a s takýmto prístupom sme sa už stretli), budú slovníku vyčítať prílišnú liberálnosť. No kritické pripomenky sa dajú formulovať aj z opačnej pozície: prečo sú slová *vyrozumieť*, *plynúť*, *zhostiť sa*, *poňatie*, *nebojácny*, *neustály* „len“ knižné? Prečo je slovo *nezávadný* iba odborné; prečo sú slová *chyba*, *porucha* vhodnejšie ako *závada*, keď sa tieto slová významove celkom nekryjú; prečo je *navyše* vhodnejšie ako *naviac* atď.?

Možnosť vyslovovať podobné výhrady z protichodných pozícií súvisí so špecifickou povahou kodifikácie v oblasti slovnej zásoby. Kontinuálnosť a výraznejšia dynamika lexikálno-sémantických vzťahov sa charakteristickým spôsobom prejavuje na sémantických a štylistických zmenách lexikálnych prvkov, na zmenách ich miesta v slovnej zásobe i na spôsobe zániku slov. Uvedme príklad zo SSJ v porovnaní s KSSJ. V staršom výkladovom slovníku sa slovo *sviečková* (kuch. „sviečkovica“) kvalifikovalo ako české (IV, 1964, s. 369) oproti spisovnému *sviečkovica*. Slovo *sviečková* sa však z hovorovej reči nestratilo; slovo *sviečkovica* je základným označením danej veci a zároveň spĺňa aj funkciu kuchárskeho termínu, kým prevzatá (v systéme nie bežná) podoba *sviečková* sa pretláča do hovorového štýlu. KSSJ (s. 436) kodifikoval jestvujúci stav: *sviečkovica* „najjemnejšia časť (hovädzieho) mäsa od chrbta“ ...; *sviečková* hovor. „sviečkovica“. Pravda, lexikálna platnosť mnohých slov nemá také pomerne jednoznačné štylistické, príp. sémantické parametre. V zásade ide o problém každej kodifikácie v oblasti slovnej zásoby, i keď kodifikácia súčasnej slovenskej lexiky má azda viac takýchto menej jednoznačných prípadov. Treba dodať, že popri spomenutom objektívnom činiteli, ktorého príčiny spočívajú v ontologických vzťahoch v slovnej zásobe, pri kodifikácii sa uplatňujú

aj hodnotiace postoje kodifikátorov. Metodologický i ideologický postoj kodifikátorov sa môže výraznejšie prejavíť najmä pri hodnotení lexikálno-sémantických javov v spisovnom úze neustálených, resp. prechodných. A dodnes sa pociťuje ako citlivé „nebezpečenstvo“ prílišného približovania sa k jednému z dvoch pólov, ktoré by sme obrazne nazvali Scyllou a Charybdou kodifikácie spisovnej slovenčiny.

V zhode s dnešným lexikografickým trendom (porov. Gak, U. K.: Lingvističeskije slovari i ekstralingvističeskaja informacija (v sviazi s vychodom v svet vtorogo izdaniya slovaria „Boľšoj Robert“). Voprosy jazykoznanija, 1987, č. 2, s. 2—16) slovník rozširuje zorný uhol slovnej zásoby o frekventovanú, ale nespisovnú vrstvu slov, o subštandardné slová, napr. *štamgast*, *kojenec*, *sáček*, *jedná sa* a i. (porov. štúdiu M. Pisárčikovej v tomto čísle Slovenskej reči). Subštandardné lexikálne prostriedky tvoria často prechod medzi hovorovými slovami spisovného jazyka a medzi nespisovnými slangmi. Z hľadiska menej školeného používateľa bolo by bývalo vhodné subštandardné prvky v slovníku dôsledne typograficky odlišiť.

Pokiaľ ide o spôsob spracovania hesla, o podávanie množstva gramatických, stylistických, výslovnostných i pravopisných informácií a najmä údajov týkajúcich sa významovej stavby spracúvanej lexiky, KSSJ predstavuje dielo priam vzorové, ktoré podstatnou mierou pomôže zjednotiť lexikografické postupy pri tzv. malom type slovníkov. Informácie umiestnené pred výkladom slovného významu sa opierajú o najnovšie jazykovedné výskumy na Slovensku. Napr. pri niektorých typoch ukazovacích a opytovacích zámen sa uvádza iná slovnodruhovú charakteristiku, ako je to v doterajších slovníkoch. Opis a členenie významovej stavby heslového slova vychádza zo súčasnej lexikológie lexikografie. Slovo sa spracúva ako prvok lexikálneho systému; poukazom na hypero-hyponymné, synonymné, antonymné, homonymné vzťahy a na slovotvorné začlenenie (výkladom významu slova pomocou priradenia alebo poukazom na slovotvorne aj významovo motivujúce slovo) sa vymedzuje miesto heslového slova v celej lexikálno-sémantickú paradigme. Pri plnovýznamových slovách slovníkový výklad významu vymedzuje ich logicko-predmetový obsah. Parafráza lexikálneho významu slov základného fondu zahŕňa sémantické príznaky lexikálneho významu; porov. základný slovotvorný význam desubstantíva *pumpovať* a druhotný význam odvodený sémantickou deriváciou: 1. ⟨pumpou⟩ Δ ⟨čerpať, nasávať⟩; 2. ⟨pumpou⟩ Δ ⟨vháňať⟩ čo (obyč. vzduch, plyn). Osobitné semémy majú formálnu oporu v odlišných valenčných pozíciách: pri prvej seméme „čerpať pumpou *odkiaľ*“ (zo studne); ale pri druhej seméme „vháňať pumpou *kam*“ (do niečoho) sa participant uvedomuje na rovine myšlienkových obsahov, jazykovo sa však nevyjadruje (*pumpovať pneumatiku*); 3. význam „lákať, mámiť od niekoho“ (*pumpovať od ľudí peniaze* — KSSJ. resp. aj *pumpovať ľudí* — SSJ) sa derivoval na pozadí základového významu posunom významového jadra a hodnotí sa ako hovorový a expresívny.

Dali by sa uviesť početné príklady, ktoré ukazujú, že tento primeraný lexikografický postup je cieľavedomý (porov. *glosa*, *gazdiná*, *kúpiť*, *kvapkať*, *zčiatok* atď.). Pri opise významu konkrétnych podstatných mien z tzv. vecných grúp (porov. *stolička* — *kreslo* — *taburet*) dištinkatívny príznak vychádza z príznaku reálie. Pri nomenklatúrach sa význam charakterizuje logicko-predmetovým obsahom, ktorý odráža vzťahy medzi predmetmi reálneho sveta, napr.: *vavrín* 1. ker s pevnými listami rastúci v južnej Európe, bot. *Laurus* (uvádza-

nie latinského rodového pomenovania pri botanických a zoologických názvoch je prednosťou KSSJ napr. v porovnaní so Slovníkom spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 1978). Cieľom výkladu termínov je možnosť identifikovať termín, preto charakteristika ich významu nepredstavuje vyčerpávajúcu vedeckú definíciu. Pri členení polysémických slov sa vychádza zo základového významu (často je to aj historicky primárny, niekedy zas najfrekvencovanejší význam) a správne sa prizera na štruktúrnú spätosť derivovaných významov. Na rozdiel od šesťväzkového výkladového slovníka sa pred výkladom významu neuvádza rekcia (prípady *úfať (sa) v čo*, so spoj. že... a *úfať sa čomu*, *komu*... sú výnimočné), ale autori sa usilovali vystihnúť rekciu v exemplifikácii. Pri mnohých polysémických slovách sa významová stavba člení na jednotlivé semémy aj v rámci jedného valenčného typu; rozhodujúcim formálnym ukazovateľom je tu lexikálno-sémantická spájateľnosť. V KSSJ sa uvádza sémantizácia najmä v prípadoch, keď je spájateľnosť obmedzená na úzky okruh alebo vymedzenú triedu participantov, napr.: *žrať*: 1. (o zvieratách) prijímať potravu... 2. (o drobných živočíchoch) prijímaním potravy ničiť, požírať 3. hovor. (o hmyze) hrýzť, štipať, pichať; *povaľovať sa* 1. (o osobách) tráviť čas v nečinnosti, zaháľať, hľiviať... 2. (o veciach) byť, ležať bez poriadku, bez účinku... Najmä pri polysémických adjektívach by bolo bývalo na mieste viac využívať explicitnú sémantizáciu. V niektorých prípadoch bývajú poukazy na lexikálno-sémantickú spájateľnosť vykladanej lexie zakomponované do vymedzenia slovného významu (častejší je takýto postup v SSJ); porov. KSSJ: *pysk* 2. hovor. expr. ľudské ústa, pery, Slovník spisovného jazyka českého, 1971: 1. (u člověka) ret.

KSSJ podáva bohato členený obraz o súčasnej spisovnej slovnej zásobe; nielen lexikálne prvky, ale aj jednotlivé semémy sa hodnotia 1. z hľadiska príslušnosti k jednotlivým štýlom a štýlovým vrstvám, 2. z hľadiska expresívnosti, 3. z hľadiska frekvencie, 4. z časového hľadiska, 5. z hľadiska spisovnosti. Tento náročný cieľ treba však chápať ako stálu pracovnú úlohu nášho jazykovedného výskumu.

V KSSJ sa opisuje na úrovni dnešnej jazykovedy súčasný stav slovenskej spisovnej lexiky; KSSJ podáva výrečné svedectvo o jej dnešnom vedeckom poznaní a poznávaní. Slovníkom sa dostáva širokej verejnosti významná kodifikačná príručka, ktorá ako prameň všestranných informácií o spisovnej slovenčine bude podstatným spôsobom napomáhať zvyšovanie jazykovej kultúry na Slovensku. V porovnaní so SSJ adekvátnejšie hodnotí, klasifikuje a člení súčasnú slovenskú lexiku. Možno povedať, Krátkym slovníkom slovenského jazyka sa začína nová etapa lexikografickej kodifikácie. Pri lexikografickom spracúvaní rozsiahleho slovného bohatstva KSSJ mnohé otázky rieši, niektoré nadhadzuje. Mnohé z toho, čo sa dnes ukazuje ako diskutabilné, ďalším vývinom sa ustáli ako jednoznačnejšie, typickejšie a do popredia sa zas vysunú ďalšie nové javy. S tým sa musí opäť vyrovnáť nasledujúca lexikografická kodifikácia. Lexikografická kodifikácia totiž lexikálno-sémantický vývin pozitívne ovplyvňuje a usmerňuje, ale nespútnáva.

V. Blanár

Kvalifikátor expresívnosti v Krátkom slovníku slovenského jazyka. — Téza o vzájomnej spätosti lexikografie a lexikológie sa, prirodzene, vzťahuje aj na Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ). KSSJ je lexikografickým obrazom súčasného stavu poznania slovnej zásoby slovenčiny (vrátane jej dynamic-kosti) a súčasne aj prognostickým obrazom ďalšieho lexikologického výskumu súčasného jazyka. Dáva viaceré podnety na skúmanie slovenskej lexiky, a to tým, že potenciálne nastoľuje niektoré aktuálne výskumné otázky, ale aj odhaľuje „biele miesta“ slovenskej lexikológie. Jednou z otázok, ktoré sa v našej lexikológii osobitne neriešili, je otázka expresívnosti, čo sa odráža vo vymedzení a v spracovaní expresívnej lexiky v KSSJ. Pojem expresívnosti sa v slovenskej lexikologickej literatúre používa s implicitným odkazom na istú tradíciu, z ktorej je však jasné len to, že expresívnosť vyplýva z opozície citovo príznakových a bezpríznakových slov, t. j. z protikladu nociónálnych a emocionálne zafarbených významov. Cieľom tejto poznámky je poukázať na to, že KSSJ provokuje k explikácii pojmu expresívnosti a ukazuje na potrebu osobitného skúmania tohto javu.

V stati o základných zásadách spracovania KSSJ sa vymedzujú expresívne lexikálne prostriedky na základe prítomnosti citového príznaku, pričom sa dodáva, že častým formálnym ukazovateľom expresívnosti je nezvyčajnosť a nápadnosť. Potom sa vymenúvajú prípady rozličného zafarbenia v rámci expresivity (hypok., fam., pejor., zjemn., žart., iron.). Všimli sme si, že prítomnosť citového príznaku sa vidí pri siedmich typoch prípadov:

1. pri druhotných významoch so zjavným citovo hodnotiacim komponentom, napr. *anjel* (dobrý človek), *baba* (zbabelec), *barbar* (nekultúrny, nevzdelaný surovec), *spievať* (nadhýňať sa), ako aj pri derivátoch, do ktorých významu sa tento komponent prenáša z významu základových slov (*čachrovať*);

2. pri odvodeninách s citovo hodnotiacim komponentom vyjadreným formantom, napr. *čaptoš*, *krpáň*, *vínečko*, *malinký*, *sadkať si*, resp. pri zloženinách s týmto komponentom, napr. *knihomol*, *sedmospáč*;

3. pri slovách, pri ktorých sa citovo hodnotiaci komponent viaže na zvukovú motiváciu, resp. je spätý s ich zvukovou osobitosťou (vyplývajúcou aj z cudzieho, resp. nárečového pôvodu slova), napr. *huhňať*, *čamrva*, *kotrba*, *kutrať sa*, *luza*;

4. pri slovách, ktorých význam sa vyznačuje zmyslovou názornosťou viažúcou sa na sémantickú a imitačnú motiváciu, napr. *loviť* (hľadať a vyberať), *kukať* (vyčnievať), *lupkať*, *kvackať*; vo význame týchto lexií niet zjavného citovo hodnotiaceho komponentu (je prítomný len potenciálne);

5. pri slovách, ktorých význam obsahuje intenzifikačný komponent, napr. *hrozný* (veľký, náramný), *nosatý*, *doráňať*, *vyňukovať*, *vrndzať*;

6. pri slovách, na ktorých denotáty sa viaže intelektuálne hodnotenie s potenciálnou účasťou emócií, napr. *kolaborant*, *mašinéria*, *ľžidemokracia*, *bilag*;

7. pri slovách, ktoré sa vyznačujú len nápadnou zvukovou formou, resp. štylistickou príznakovosťou, napr. *kutiť*, *kuchtiť*, *pinkel*, *liskavý*, *luft*.

Tento prehľad ukazuje, že citový príznak sa najzreteľnejšie prejavuje pri slovách, vo význame ktorých je zafixovaný citovo hodnotiaci komponent. Do

tohto komponentu sa preukazne premietajú kladné alebo záporné citové stavy (láskavosť, nadšenie, pohrdanie, rozhorčenie a pod.; detailnejší opis citovo hodnotiaceho komponentu závisí od klasifikácie citových stavov — u nás zatiaľ takého opisu niet), ktoré obsahujú hodnotiaci prvok, vyplývajúci zo vzťahu objektu k citovým záujmom subjektu. Menej určitý je citový príznak v prípade, keď je spätý len so zmyslovou názornosťou. Obrazné vyjadrovanie vyvoláva názornú predstavu, ktorá je základom prežívania vzťahu k označovanému javu, ale v obsahu prežívania je len potenciálny hodnotiaci prvok. Otázka je, či napr. všetky lexikalizované obrazné metafory (oproti neobrazným, t. j. nominačným a kognitívnym) sú citovo príznakové. Ako ukazuje aj KSSJ, značne problematické je zisťovanie prítomnosti citového príznaku vo významoch s intenzifikačným komponentom. Nie je totiž vždy zrejmé, či sa tento komponent vzťahuje na vlastnosť denotátu, na vlastnosť označovaného javu a intenzitu emocionálneho vzťahu k tomuto javu, resp. len na intenzitu prežívania vzťahu. Preto vzniká otázka, prečo sa považujú napr. slová *nosatý*, *nohatý*, *doráňať*, *hrozný* (veľký, náramný), *ukrutný* za expresívne, kým napr. slová *ušatý*, *vlasatý*, *bruchatý*, *bombastický*, *zázračný* (pamäť), *dokaličiť* nemajú kvalifikátor expresívnosti. Spojenia ako *ohnivá reč*, *kvetnaté reči*, *zarytý fanúšik*, *krvopotná práca*, *skalný fanúšik* dobre znázorňujú ťažkosť pri určovaní povahy intenzifikačného komponentu (v KSSJ sa prvé tri prípady nepovažujú za expresívne, slovo *krvopotný* sa hodnotí ako trocha expresívne a výraz *skalný* v tomto význame má kvalifikátor expresívnosti; je zrejmé, že aj tu sa objavuje spomínaná otázka obraznej metafory). Aj v súvislosti so šiestym typom prípadov sa vynára otázka, na základe čoho sa napr. výraz *kolaborant* hodnotí ako expresívny, kým napr. slovo *reakcionár* sa nepovažuje za citovo príznakové. Narážame tu na problematiku vzťahu intelektuálneho a emocionálneho hodnotenia z hľadiska jeho zafixovanosti v slovnom význame. Napokon prípady siedmeho typu nastoľujú otázku, v akom zmysle môžeme pri nich hovoriť o citovom príznaku (v čom spočíva citovosť významu „kútiť“ napr. vo vete *Každý deň kúti niečo okolo domu* v porovnaní s predchádzajúcimi prípadmi).

KSSJ podnecuje teda k hlbšiemu skúmaniu prejavu citovosti v slovnom význame. Ukazuje sa, že ku kľúčovým otázkam patrí explikácia pojmu citového príznaku, hlbšie objasnenie citovo hodnotiaceho komponentu (vrátane opisu jeho „odtienkov“), citovosť vo vzťahu k obraznosti, citovosť v spätosti s intenzifikáciou, vzťah intelektuálne hodnotiaceho a citovo hodnotiaceho prvku a, prirodzene, hľadanie kritérií na objektivizáciu tvrdenia o prítomnosti citového príznaku vo význame slova (dá sa očakávať, že absolútne platné kritériá nejestvujú), s čím súvisia dve úlohy, a to úplný opis foriem vyjadrenia citového príznaku a opis testov na overovanie prítomnosti citového komponentu vo význame. Pravda, treba sa vyrovnáť aj so širším poňatím expresívnosti (znáмым v literatúre), podľa ktorého expresívnosť presahuje rámec citovosti, lebo zahŕňa výrazovú nápadnosť vôbec, ktorá spočíva v porušovaní normy rozličnej úrovne (fonetickej, onomaziologickej, štylistickej atď.).

J. Dolník

Motobal a bejzból. — V príspevku Športové výrazy so zakončením *-bal* v spisovnej slovenčine (Kultúra slova, 20, 1986, s. 238—243) L. Dvonč upozornil, že zložené anglické slová s časťou *-ball* sa v spisovnej slovenčine zväčša používajú v adaptovanej podobe sa zakončením *-bal* a je tendencia takto používať aj ďalšie podobné slová (šporové tvýrazy). Autor príspevku si predovšetkým všima, ktoré z takýchto slov sa spomínajú v našich základných jazykových príručkách a v inej literatúre. Z Malej encyklopédie telesnej výchovy a športu (1980) uvádza L. Dvonč športové výrazy *baseball*, *basketbal*, *bicyklebal*, *handbal*, *netball*, *nohejbal*, *softball*, *volejbal*. V 2. vydani Malej encyklopédie telesnej výchovy a športu, ktorú spracoval kolektív autorov (1982), sa uvádzajú aj ďalšie športové výrazy z angličtiny, v ktorých druhej časti je zložka *-ball*: *korball* (s. 391), *korfball* (s. 392), *motorcycleball* (s. 460), *speedball* (s. 515). Na rozdiel od prvého vydania sa v tomto druhom vydaní slovo *netball* (s. 468) zapisuje s jedným t. V Pravde z 18. 7. 1983, s. 6, a z 21. 7. 1986, s. 6, sme registrovali aj športové výrazy *racquetball* a *stopbal*. L. Dvonč konštatuje, že slov na *-bal*, resp. *-ball* v spisovnej slovenčine pribúda, podľa L. Dvonča súhrnne ide o týchto 16 slov: *baseball*, *basketbal*, *bicyklebal*, *futbal*, *gollbal*, *handbal*, *hokejbal*, *matchball*, *medicinbal*, *netball*, *nohejbal*, *podvodbal*, *rukejbal*, *setbal* *softball/softbal*, *volejbal*.

V hromadných oznamovacích prostriedkoch sme zachytili výraz *motobal*, ktorý sa v Malej encyklopédii telesnej výchovy a športu uvádza v neskrátenej podobe *motorcycleball*, napr.: *M o t o b a l* : ZSSR — výber Európy 7 : 3 (Pravda, 14. 7. 1986, s. 6). Zaznamenali sme ho aj v denníkoch Práca a Smena z toho istého dňa (s. 8). — ... ZSSR — Európa v *m o t o b a l e* (Život, 3. 7. 1986, s. 57).

V spisovnej slovenčine sa v zložených slovách často používa forma *moto-*s významom „motocykel, motocyklový, motor, motorový, motoristický“, napr.: *motokros*, *motokruh*, *motopneumatika*, *motomechanizácia*, *motorest*, *motostrelec*, *mototurista* a pod. Podľa tohto typu vzniklo z podoby *motorcycleball* (so zakončením *-ball*) slovo *motobal*, ktorým sa označuje športová hra na motocykloch vo futbale. Miera zdomácnenia slova *motobal* je práve taká ako pri slovách *futbal*, *volejbal*, *baskebal* atď., preto sa slovo *motobal* píše s jedným l.

L. Dvonč v spomenutom príspevku upozornil, že slovo *beseball* sa dosiaľ používa v spisovnej slovenčine v pôvodnej anglickej pravopisnej podobe a zachováva si aj pôvodnú výslovnosť *bejzból*. Podľa L. Dvonča to súvisí s tým, že táto hra sa u nás neujala a je málo známa. Ak by sa toto slovo malo používať v poslovenčenej podobe, prichádzala by do úvahy podoba *bejzbal* na základe výslovnosti prvej časti slova *base* ako *bejz* a nahradenia časti *ball* adaptovanou podobou *bal*. Príručky súčasnej spisovnej slovenčiny uvádzajú slovo *baseball* v pôvodnej anglickej pravopisnej podobe s upozornením na výslovnosť *bejzból* (porov. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková, Slovník cudzích slov, 1983, s. 124; Á. Kráľ, Pravidlá slovenskej výslovnosti, 1984, s. 221).

V športových rubrikách denníkov sa však toto slovo zapisuje podľa anglickej výslovnosti, napr.: *B e j z b ó l na letné OH do Barcelony?* — *B e j z b ó l bude jedným zo športov na letných olympijských hrách 1992 v Barcelone...* — *Pre zaradenie b e j z b ó l u na program OH...* — *B e j z b ó l spĺňa všetky požiadavky Olympijskej charty...* — *B e j z b ó l o v é turnaje...* — *B e j z b ó l má jasné, štandardné pravidlá...* — *B e j z b ó l sa hrá vo viac než šesťdesiatich krajinách všetkých kontinenov.* — *B e j z b ó l má svojich priaznivcov aj v krajinách Ázie a Oceánie.* — *B e j z b ó l priťahuje pre svoju dramatic-*

kost ... (Práca, 1. 11. 1986, s. 15). Novinárska jazyková prax teda nerešpektuje pravopisné kodifikačné príručky súčasnej spisovnej slovenčiny a používa slovo *baseball* podľa anglickej výslovnosti v podobe *bejzból*. Aj v tomto slove však možno v budúcnosti očakávať úplne zdomácnenú (poslovenčenú) podobu *s bal*: *bejzbal*, ktorú predpokladá aj L. Dvonč.

J. Jacko

Athos — Atos. — Slovník slovenského jazyka (SSJ) VI (1968, s. 258) zaznamenáva názov *Athos*. Ide o názov známeho vrchu v Grécku. V názve *Athos* sa ešte zachováva grécka podoba so skupinou hlások *th*. Ako je známe, v spisovnej slovenčine za grécke *th* všeobecne používame spoluhlásku, resp. písmeno *t*, napr. *teória*, *teológia*, *téma* atď. Takýto stav pozorujeme aj pri vlastných menách, porov. napr. *Athénai* — *Atény*, *Korinthos* — *Korint*. Uplatňovanie *t* namiesto *th* v slovách gréckeho pôvodu spomínajú už Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940, ktoré podrobnejšie vypočítavajú jednotlivé prípady zmeny písania a vyslovovania niektorých slov cudzieho pôvodu v spisovnej slovenčine.

O používaní *th* namiesto *t* v názvoch gréckeho pôvodu písala M. Hajčíková (Niekoľko poznámok k zemepisným názvom v Slovníku slovenského jazyka, Slovenská reč, 36, 1971, s. 91). SSJ VI uvádza totiž aj podobu *Théby*. Autorka k tomu píše: „Krokom späť oproti doterajšej jazykovej praxi je uvedenie dublety v názve mesta *Théby* (úradne *Thévaí*) namiesto zaužívanej podoby *Téby*, ktorá je už niekoľko desaťročí bežná na mapách i v odbornej literatúre. Mesto je z histórie dostatočne známe, preto sa v ňom cudzia hláska *th* môže nahradiť domácim *t*, podobne ako to autori SSJ VI rešpektovali pri názvoch *Atény* (*Athénai*), *Tesália* (*Thessalia*), *Trácia* (*Thrakia*), *Korint* (*Korinthos*). Táto hlásková úprava slov preberaných z gréčtiny sa týka, pravdaže, len známych názvov. V ostatných zachováваме pôvodný pravopis: *Théra*, *Kythéra*, *Zakynthos*, *Thasos*, *Samothraké*, *Xanthé* atď.“. V spisovnej slovenčine je teda zaužívaná podoba *Téby*, nie *Théby*.

Názov *Athos* patrí podľa našej mienky medzi názvy, ktoré sú všeobecne známe aj mimo Grécka. Dobré známe je aj u nás. To znamená, že tento názov je na rovnakej úrovni, ako sú názvy *Atény* alebo *Téby* a aj iné podobné názvy, ktoré v spisovnej slovenčine používame v zaužívanej poslovenčenej podobe. Niekedy sa síce u nás stretávame s pokusmi reštaurovať alebo zavádzať u nás ako bežné podoby s *th*, ale ide o pokusy, ktoré sú vopred odsúdené na neúspech (o takomto pokuse V. Zamarovského pozri I. Masár, Z ďalšej besedy v Tatrane. Kultúra slova, 8, 1974, s. 90—91). Z toho vychodí, že namiesto podoby *Athos* by sme mali používať formu *Atos*.

V prospech takéhoto riešenia hovorí nielen stav pri niektorých iných zemepisných názvoch z územia Grécka, ktoré sa už u nás používajú s *t*, ale aj stav v konkrétnej jazykovej praxi, ktorá prichádza do styku s týmto názvom. Podobu *Atos* najnovšie uvádza aj Malá encyklopédia zemepisu sveta, ktorá je slo-

venským prekladom poľského originálu (1976, s. 46). V predslove slovenského vydania sa píše, že písanie zemepisných názvov rešpektuje výsledky prác Slovenskej názvoslovnej komisie podľa stavu ku koncu roku 1973. V názve hesla sa tu na prvom mieste používa zdomácnená slovenská podoba, za ňou nasledujú pôvodné alebo iné názvy (napr. historické, anglické a pod.). Popri podobe *Atos* sa v tomto diele pravopisná podoba *Athos* vôbec nezaznamenáva. Názvoslovná komisia pri Slovenskom úrade geodézie a kartografie veľmi citlivo posudzovala najmä otázku používania zdomácnených podôb popri pôvodných, úradných podobách cudzích názvov zemepisných objektov mimo územia Slovenskej socialistickej republiky. Publikovalo sa viac zoznamov vžitých slovenských zemepisných názvov. Názov *Atos* ako vžitý názov neobsahuje ani jeden z týchto zoznamov. Používanie pravopisnej podoby *Atos* v Malej encyklopédii zemepisu sveta ide však v intenciách Názvoslovnej komisie pri Slovenskom úrade geodézie a kartografie, prípadne zodpovedá tendenciám, ktoré sa uplatňujú v slovenskom pravopise pri písaní *t* a *th* v zemepisných názvoch z územia Grécka.

Proti nášmu stanovisku by sa mohlo namietaf, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa stále viac uplatňujú pôvodné, úradné a či oficiálne podoby cudzích zemepisných názvov (porov. náš článok Používanie zdomácnených a nezdomácnených podôb cudzích miestnych názvov v spisovnej slovenčine v Zborníku Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 12, 1976, s. 277—285 alebo našu štúdiu Zdomácnené a nezdomácnené názvy cudzích riek v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 40, 1975, s. 353—359). Ústup od zdomácnených podôb sa však prejavuje najmä v tých prípadoch, v ktorých ide o používanie celkom odchodných poslovenčených a či slavizovaných foriem, napr. *Pätkostolie* — *Pécs*, *Zhorelec* — *Gorlitz*, *Miškovec* — *Miskolc*, *Rejno* — *Regensburg* atď. Tam, kde ide skôr o pravopisný rozdiel, takýto pohyb nepozorujeme (napr. *Poznaň* — *Poznań*, *Gdaňsk* — *Gdańsk*, *Budapest* — *Budapešť*, ba aj *Kraków* — *Krakov*, kde už ide aj o istý rozdiel vo výslovnosti), ba dokonca takýchto prípadov ešte aj pribúda (napr. *Nicosia* — *Nikózia*, *Mogadiscio* — *Mogadišo* atď.). A pretože v našom prípade ide o minimálny rozdiel medzi pôvodnou a zdomácnenou podobou, tento argument a či protiargument nepričádza do úvahy.

Na záver môžeme konštatovať, že pokladáme za odôvodnené používanie poslovenčenej, zdomácnenej podoby *Atos* s obyčajným *t* namiesto formy *Athos* s *th*, ktorá sa uvádza v 6. diele Slovníka slovenského jazyka.

L. Dvonč

SLOVENSKA REC, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 53, 1988, číslo 3. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Čícelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 43 01 08, D — 8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1988.
Kčs 8,—